

La Voladura de Llers

L'abans, el durant i el després de
l'explosió de Llers de 1939.

NOM: ORIOL ABULÍ VERGÉS
CURS: SEGON DE BATXILLERAT
2008-2009
TUTOR: FERNANDO AÍSA

ÍNDEX

Pròleg.....	4
Introducció.....	6
Final de la Guerra Civil Espanyola.....	6
De l'ocupació de Catalunya a la fi de la guerra, l'1 d'abril de 1939.....	7
El cas especial de Llers.....	8
Llers abans de la fi de la guerra.....	8
Els primers anys.....	8
Llers just abans de l'explosió de 1939.....	8
La voladura.....	11
Evolució dels fets.....	11
Detalls de les tropes a Catalunya.....	12
Conseqüències de la voladura.....	14
La misteriosa història de l'assassinat de l'alcalde Eugeni Arolas.....	14
Les restes del poble.....	15
L'església.....	15
Serveis i edificis de la propietat de l'ajuntament.....	15
La reconstrucció del poble (durant 1939-1954).....	16
Les conseqüències per a la gent del poble.....	17
Pelayo Martínez Paricio, arquitecte del Poble Nou de Llers.....	17
Paral·lelismes de Llers. Explosions en altres zones durant la Guerra civil.....	19
Un paral·lelisme més a destacar, Belchite.....	19

Pitjor que a Llers.....	19
Què hi va passar a Belchite?.....	19
La batalla de Belchite.....	20
L'escenari de la batalla de l'Ebre, Corbera d'Ebre.....	21
Què hi va passar a Corbera d'Ebre?.....	21
El cas explicat per testimonis.....	23
Montserrat Cabanyó Domènech.....	23
Maria Ferrussola Pau.....	24
Uns testimonis indirectes: Esteve Malet i Mercè Giró.....	25
El cas explicat per la premsa.....	27
Conclusions generals.....	31
La destrucció del poble.....	31
La reconstrucció del poble.....	32
La propaganda.....	32
Conclusions personals.....	33
Bibliografia.....	36
Webgrafia.....	37
Agraïments.....	38
Annexos 1.....	39
Galeria fotogràfica.....	39
Llers abans de l'explosió.....	39
Ruïnes del poble vell.....	40
Fotos de ruïnes de Llers fetes per mi.....	40
Belchite i Corbera d'Ebre.....	42
Poble Nou i Mas de la dinamita.....	43

Altres.....	43
Annexos 2.....	44
Cartes relacionades amb la reconstrucció de Llers.....	44
I - Alcalde de Llers a Don Antonio F. de Correa Veglison, Madrid.....	44
II - Alcalde de Llers a Franco i respostes.....	45
III - Ignacio Bosch i Reig a Pelayo Martínez.....	46
IV - Joan Puig a Pelayo Martínez.....	47
V - Antonio Pineda a Pelayo Martínez.....	47
VI - Eugeni Arolas Vergés al Governador Civil de Navarra.....	48
Transcripció de les cartes difícils de llegir.....	49
I.....	49
II.....	50
2 - La resposta.....	50
3 - Nomenament de D. José M. Aixelá director tècnic de la reconstrucció de Llers.....	50
III.....	51
IV.....	51
V.....	52
Llista d'edificis malmesos per l'explosió.....	53
Edificis completament destruïts.....	53
Edificis parcialment destruïts.....	56
Edificis que no van rebre danys.....	62
Edificis en ruïnes abans de l'explosió.....	63

PRÒLEG

En primer lloc, m'agradaria expressar el meu interès per la Guerra Civil Espanyola, la qual em sembla un mal període per la història d'Espanya, però crec que va ser també un període important i, per tant, també l'hauríem de recordar, com una altra part de nosaltres, i també de les persones que no havien nascut encara. En aquest treball es veu el cas concret de Llers, però també hi ha altres casos d'explosions de pobles sencers pels antagonismes entre franquistes i republicans (com per exemple Guernika i Belchite, el cas del qual esmentaré breument també en aquest treball de recerca).

Segonament, també m'interessaria donar una explicació sobre per què em vaig interessar per aquest tema. En començar a plantejar-me el tema del meu treball de recerca, no tenia ni idea de què parlar-hi, em va ser molt complicat arribar fins al que hi ha a les vostres mans, les dels lectors. Primerament vaig començar a reflexionar sobre el que m'interessava, fins a arribar a la conclusió de que mínimament tenia algun tema general sobre què parlar: la història. Ja va ser un pas important. Però el que em va ajudar molt a decidir-me va ser en Fernando Aísa, que em va proposar el tema de la voladura de Llers, a més d'altres temes que no em van semblar tant interessants. Sempre m'havia cridat l'atenció la Segona Guerra Mundial, però també trobava important aquest episodi crucial en la història d'Espanya: la Guerra Civil. I vaig trobar interessant que en un poble tant a prop de casa meva, Llers, hi hagués hagut una explosió tan important com per destruir tot un poble sencer. Per tant, vaig agafar el toro per les banyes i em vaig posar a investigar aquest cas, per saber si en podria treure suc d'aquesta voladura.

Aquest tema l'he treballat especialment per la gent que sigui de l'Empordà i no sàpiga que hi va haver un episodi molt espantós, tant a la comarca de l'Alt Empordà com a nivell nacional. No he trobat cap llibre concret que parli de la "voladura". Sí que he trobat molts d'esments i sobretot en llibres que parlen de la història de Llers. Per tant, trobo que és interessant que qualsevol persona que hi estigui interessada, que pugui tenir a les seves mans un treball que parli d'un dels fets més importants de la història de Llers.

Em motiva molt aquesta voladura, sobretot pel mal que es veu que van fer tant els republicans com els franquistes, tant entre ells com a la gent innocent que no en tenia cap culpa. I aquest cas concret de Llers també va ser molt dolent per la seva gent, ja que, després de ser avisats de que l'Església explotaria, en tornar no trobaven les seves cases. Hi va haver forces famílies que, en tornar a casa seva, només en tenien la clau i les restes dels seus fonaments. M'interessa molt saber que la *Dirección General de Regiones Devastadas* va fer una de les obres de reconstrucció més interessants, apart de Belchite i Brunete, a Llers.

Finalment, m'agradaria expressar la meva il·lusió en documentar-me de la història de l'Empordà, ja que és una part nostra i trobo interessant estar ben documentats sobre aquest fet tant important durant a Guerra Civil Espanyola que va succeir el 8 de febrer de 1939.

INTRODUCCIÓ

Final de la Guerra Civil Espanyola

El conflicte nacional entre republicans i seguidors de Franco va durar des del 1936 al 1939. L'etapa militar del final de la Guerra Civil Espanyola es caracteritza pel retrocés inevitable dels republicans i l'imparable avenç dels franquistes.

En aquell moment el mapa polític d'Espanya dividit en zones feixista i republicana era el següent:

Territori ocupat pels franquistes just després de la conquesta de Terol

Inicialment, en aquest període és quan es duu a terme la batalla de Terol, una de les més sagnants de tot el període i de tota la guerra, que compren des del desembre del 1937 fins al febrer de 1938. En aquesta batalla els dos bàndols lluitaven per aconseguir el control sobre la ciutat. A partir de llavors, augmenta la importància de la conquesta de Terol, ja que no hi haurà resistència contra l'exèrcit franquista fins a la costa de Castelló. Això perjudicarà greument a Catalunya, ja que quedarà aïllada de la resta de territoris republicans, a partir del 1938.

En la batalla de l'Ebre, entre Amposta i Mequinensa es demostra el suport al Govern republicà dels catalans. En aquesta batalla s'intenta recuperar tot el control republicà sobre la riba dreta del riu (Ebre), que s'allargarà des de l'estiu fins al novembre d'aquest mateix any. En aquest final, els republicans són obligats a recular i no poden oferir més resistència. Aquesta batalla és la última gran batalla en la Guerra Civil espanyola, cosa que significarà l'ocupació de Catalunya.

De l'ocupació de Catalunya a la fi de la guerra, l'1 d'abril del 1939

Finalment, en aquest darrer període, els franquistes avancen des d'Artesa de Segre i les Borges Blanques. En poc més d'un mes la Catalunya que era republicana passa a ser franquista: el 26 de gener els soldats franquistes es passegen per l'avinguda Diagonal de Barcelona i el 12 de febrer tanquen la frontera amb França.

Aquesta caiguda de Barcelona afecta molt als republicans, ja que s'adonen de que la guerra està perduda. Per tant, l'únic remei dels republicans és l'exili, ja que si no ho fan, hi ha una repressió, persecució i afusellament dels republicans. Quan travessin el Pirineu, els esperarà un llarg exili. És molt dur veure com es desfà l'estructura política i militar de la República, a més de la ja caiguda Catalunya.

Després de la caiguda de Catalunya, a principis de 1939, la República té els dies comptats. El general Casado fa un intent de pronunciament militar per acabar la guerra i fer fora els comunistes del Govern republicà. Però Franco no negocia la rendició en veure que ja té la guerra guanyada.

Per acabar, Franco pren Madrid, sense resistència i al març del 1939 es rendeixen els republicans del sud-est de la Península. Finalment, el dia 1 d'abril de 1939 s'acaba la guerra i s'inicia el règim de Franco, que durarà fins el 1975 (el dia de la seva mort). Poc després, s'iniciarà la Segona Guerra Mundial (1939-1945).

EL CAS ESPECIAL DE LLERS

LLERS ABANS DE LA FI DE LA GUERRA

Els primers anys

L'any 1900, la vila tenia 1.295 veïns que s'aniran reduint a mesura que van passant els anys. Només 636 d'ells sabien llegir i escriure. En general, a la vila hi havia 206 edificis i 637 habitants; a la Vall, 36 cases i 151 habitants; a Llagostera 74 edificis i 361 habitants; al Mas Vidal 31 edificis i 80 habitants; per acabar, 39 edificis i 105 habitants.

En tot el poble hi havia dues escoles públiques (una per a nens i una altra per a nenes) situades als Hostalets. Concretant a l'escola de les nenes, estava a càrrec de les monges carmelites, i també caldria afegir que estava en franca davallada (només tenia 8 llits i 1.735'16 pessetes anyals).

La gran majoria de la població vivia del conreu de la terra però també alguns s'atreuen amb el comerç i els serveis (ben pocs). Malauradament, el 1914 les terres de les zones més aspres van quedar completament ermes a causa de la pujada de preu de la llenya i el poc fruit que donaven les oliveres; per això la gent els va arrencar sense control.

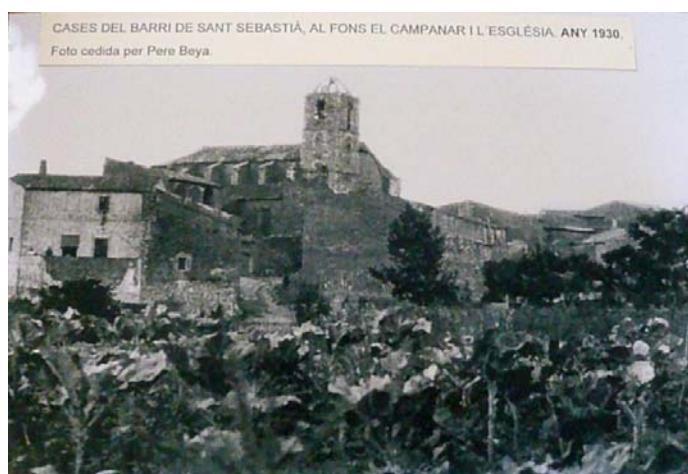
En els primers anys del segle XX també van anar empitjorant les collites d'oli i, a conseqüència, el cultiu va créixer una mica cap a la vinya. Degut a això, algunes famílies abandonaven les seves poques possessions i anaven a provar sort a França. Això pot ajudar a justificar el descens de la població entre 1900-1950. Però els que quedaven al poble van dedicar més terres als cereals i també algunes a les vinyes. Es portaven paneres i carros de raïm cap a Figueres, Girona, Banyoles i Olot. Amb això aconseguien algun benefici.

Els anys vint va triomfar també la feina de les noies que ajudaven en la preparació de l'àpat de migdia, servir-lo a taula, i endreçar tot l'enrenou que venia després. Els jornalers, en canvi, anaven a les pedreres de "simà"¹ a fer pedra per als forns. Però la gent que encara volia fer més diners anava a

França. Un grup de vint o trenta homes i dones anaven a la vinya francesa uns vint dies o més. Però hi havia gent que no es conformava amb els diners per poder menjar. El gran problema era quan hi havia fortes tramuntanes i calamarsades, en mitja hora la collita madura era a terra coberta per una capa de gel, com ous de colom.

Però hi va haver un moment en què la gent decidia que a la ciutat capital empordanesa hi havia més sortides. Per això Llers era considerat un poble “dormitori”.

L'any 1920 va arribar el primer automòbil al poble, d'un llersenc que s'havia instal·lat a França, tot i que era de segona mà, una cosa normal en aquells anys.

Llers just abans de l'explosió de 1939

Just abans de la explosió de 1939 hi havia dotze castells que anomenen en la història del poble, el més important dels quals era el castell major, del qual avui en queden restes molt importants. El castell central, malauradament no en tenia tanta, de resistència. En les runes que va causar la voladura de 1939 s'hi situaven l'església parroquial de Sant Julià², la capella del Carme, en el convent de les Carmelites, i la capella de Sant Sebastià. Unes 120 cases (no totes habitades) i 280 habitants amb 23 premses amb trull (per fer-se oli), moltes amb pou o cisterna, paller, hort, quadra, etc.

Pel que fa a la política a Llers, el poble respirava un aire de guerra a mesura que les tropes republicanes es veien obligades a retrocedir. S'acostaven els franquistes: material de guerra, s'anaven dinamitant ponts, entrades de poble, passos de carretera, per donar temps d'arribar a la frontera, eren els últims dies per a la retirada des de Catalunya. Això va motivar que al castell de Figueres, l'església de Llers i l'església de Terrades s'utilitzessin com a polvorins, amb molta quantitat d'explosiu (200 tones a Llers), que posades dins el temple, i a

última hora explosionades, no deixaren rastre, ni del campanar, l'església i més edificis que l'envoltaren.

El dia 8 de febrer de 1939, va donar-se avís que la gent sortís fora del poble, per explotar el que tenien emmagatzemat i que havien fabricat al mas de la dinamita (la bòbila de Cabanes). Aquell dia, a les 7 de la tarda, va produir-se la explosió al castell de Figueres, la qual la van interpretar els que la van presenciar com *“una gran resplandor en direcció al castell, i una gran fumarola cap al cel, llavors una sotregada³ i un tro molt i molt fort”*. Això havia estat la voladura del cos de guàrdia o el portal d'entrada a la ciutadella. La voladura va ser parcial, algunes coses van desistir (com l'obra d'art del Crist de Lepant de la catedral de Barcelona), tot i que l'explosió era planejada per fer volar tot el recinte.

1. Simà: material molt semblant al ciment que barrejat amb sorra i aigua serveix per a encastar totxanes
2. L'església de Sant Julià va ser la que posteriorment, el 8 de febrer de 1939, va explotar amb unes 200 tones de pólvora a l'interior.
3. Sotregada: moviment bruscat del sòl, com si es tractés d'un terratrèmol.

LA VOLADURA⁴

Evolució dels fets

Les forces franquistes, el 1938, anaven dominant llurs posicions amb la penetrant progressió, sembrant la temença, la desconfiança, la desorientació i l'amarga por de la humiliació dels que, davant la desfeta progressiva de la República es veien immersos. Figueres era ciutat morta, a per tot sensació d'abandó i destruccions; les instal·lacions elèctriques estaven penjant a causa dels bombardejos.

El senyor Antoni Bonal i Pi, habitant de Llers i testimoni indirecte de la voladura (va néixer just després), que em va facilitar informació sobre la voladura en general, va fer un article a la revista Lèrtio, en la que se'ns facilita el testimoni tètric de Josep M. Moreno Fàbregas, exsoldat republicà de la defensa contra avions: *Vam fugir. Ens estranyà el procedir d'un grup amb el qual vam haver de pernoctar per una torre-caserna (era el Mas Feliu de Cabanes –Mas de la dinamita-). La nostra intenció era pasar desapercibuts fins a Barcelona, però uns sapadors⁵ ens acolliren i ens conduïren al vilatge⁶ veí de Cabanes on varen haver de pasar la nit següent. Els tristos ocupants de la camperola casa on varen anar a parar (Mas Rosaia) contemplaven, impotents, com els desaparellats disparaven a indefensos animals de corralons. Després ens obligaren a carregar municions i pólvora en un camió que es dirigia a Llers, població a uns 4 Km. de Figueres. No vàrem ni sospitar el que ens ocorregué. El cas fou que poc després de llur retorn a Cabanes, es produí una terrible explosió i veírem allà lluny el gran esclat d'una flamarada. Poc després vàrem saber que l'església de Llers i el seu vilatge⁶ havien estat destruïts.*

1 Mas de la Dinamita

2 Polvorí

3 Camp d'Aviació de Cabanes

El 6 de juliol de 1938, els republicans van destruir el pont de Cabanes, on hi havia també el límit del terme de Llers. A prop d'allà també hi havia un mas, el Mas de la Dinamita. Aquí va ser on es van començar a construir tots els explosius per la futura voladura.

El 8 de febrer va ser quan hi va haver la voladura del poble de Llers. A més a més, quatre o cinc dies abans van venir uns dies de pluja importants a l'Alt Empordà. Quan el pont de Cabanes va ser destruït la seva gent hi va fer un passallís⁷ rudimentari per anar a Figueres. La Muga anava molt plena i se'l va endur.

Pocs dies abans del fi de la guerra els republicans, veient que perdien, no van voler que els nacionals s'acaparessin de tots els avions, material i explosius que es trobaven al camp d'aviació (davant del Mas de la dinamita) i, el 1937 hi va haver una terrible explosió que va provocar 11 morts, treballadors de Cabanes, i molts obrers ferits i cremats. Per això, van decidir, al poder travessar la Muga, portar els explosius al poble de més a prop: Llers. És així que van transportar més de 200 tones d'explosius a l'església de Llers. Van advertir la població que el dia 8 (de febrer de 1939) a les 11:30 farien explotar l'església. Tota la gent de Llers es va refugiar on va poder, però els soldats van tenir un imprevist: l'església va explotar més tard, a les 13:30. Els republicans van haver d'esperar, ja que no tenien clar si la pólvora explotaria o no.

Alguns vilatans, uns quatre, abans de l'explosió de les 13:30, van anar cap al poble pensant que era mentida i quan eren a dos metres del poble, va explotar i van ser ferits. Al cap de dos dies, van morir a l'hospital de Girona. Per tant, van fer tant de mal els republicans com els franquistes.

Detalls de les tropes de Catalunya

Les tropes de Catalunya eren dirigides pels nacionals. El 8 de febrer, aquests van ocupar Figueres, sota la direcció del general José Solchaga Zala (1881-1953). Tinent coronel, que durant la Revolució de 1934 va manar una de les tres columnes que van participar en la presa d'Astúries. Posteriorment, en el seu destí de Pamplona va participar en la Sublevació militar del juliol de 1936 a las ordres del general Mola. Nomenat "Jefe de las Brigadas de Navarra" a la primavera de 1937 i ascendit a general, el 1938 va estar al capdavant del cos d'exèrcit de Navarra. Va participar en l'ocupació de la Vall d'Aran i en campanyes de Catalunya, conquerint Tarragona i Barcelona, i perseguint al malmès exèrcit republicà fins a Portbou.

El general Enrique Líster Forján (1907-1994) era l'encarregat del bàndol republicà. Militant comunista i destacat militar gallec lleial a la República durant la Guerra Civil Espanyola, va ser l'encarregat de defensar moltes vegades a Catalunya, començant en la batalla de l'Ebre, fins als darrers pobles que

quedaven sense conquerir. Va ser un gran general que va aconseguir mantenir en vida la majoria dels seus soldats mentre va poder.

4. Voladura: molts llersencs i historiadors l'anomenen voladura a la explosió que va tenir lloc a l'església de Sant Julià.
5. Sapador: Soldat, generalment del cos d'enginyers, encarregat del treball de sapes, trinxeres i altres excavacions.
6. Vilatge: Poble
7. Passallís: petita passarel·la que servia per passar d'una riba a una altra, en aquest cas, del riu Muga.

CONSEQUÈNCIES DE LA VOLADURA

Després de la guerra, els soldats republicans espanyols i també estrangers (marroquins, italians i alemanys) van servir al centre cultural, La Immortal, on hi menjaven i bevien. Estaven tancats allà per començar a construir el poble nou, el qual posteriorment va ser reconstruït per la “Dirección General de Regiones Devastadas”⁸. A mesura que passava el temps, aquests soldats van marxar a França o casa seva i van continuar les obres la “Dirección General de Regiones Devastadas”⁸.

La misteriosa història de l'assassinat de l'Alcalde Eugeni Arolas

L'alcalde Eugeni Arolas Vergés, que ja era alcalde abans de la guerra, va ser un home força catalanista, i això es podria demostrar amb l'obra de teatre que ell mateix va escriure “Els ídols” (una obra relacionada amb el futbol). Vivia a Figueres (carrer St. Pau) amb la seva dona i cada dia anava a Llers i venia a peu.

El fet que fa recordar aquest alcalde, curiosament catalanista, és que el van assassinar. No s'ha sabut mai qui va ser, tot i que la gent pensava que van ser soldats franquistes. Era parent del mossèn Arolas, al qual també van matar al principi de la guerra.

Aquest home, durant la guerra va desaparèixer, no se sabia on era, fins que quan va acabar la guerra (el 1939), va tornar amb una boina de requetè¹⁰ i va continuar fent d'alcalde fins que, cap al 1940-41 el van matar misteriosament en un trencant amb destí a una pedrera. Portava rellotge, cartera i diners, no li van robar res. Només el van matar. Fins i tot, es podria aventurar la hipòtesi de que fos una venjança d'algun motiu de pensament polític o personal.

No es va dir gaire res sobre la seva mort, però el que ho va fer ho va saber amagar molt bé, ja que l'assassinat d'un alcalde no és una cosa habitual. Dies després, es va nomenar un nou alcalde.

Enterrament de l'alcalde Eugeni Arolas Vergés

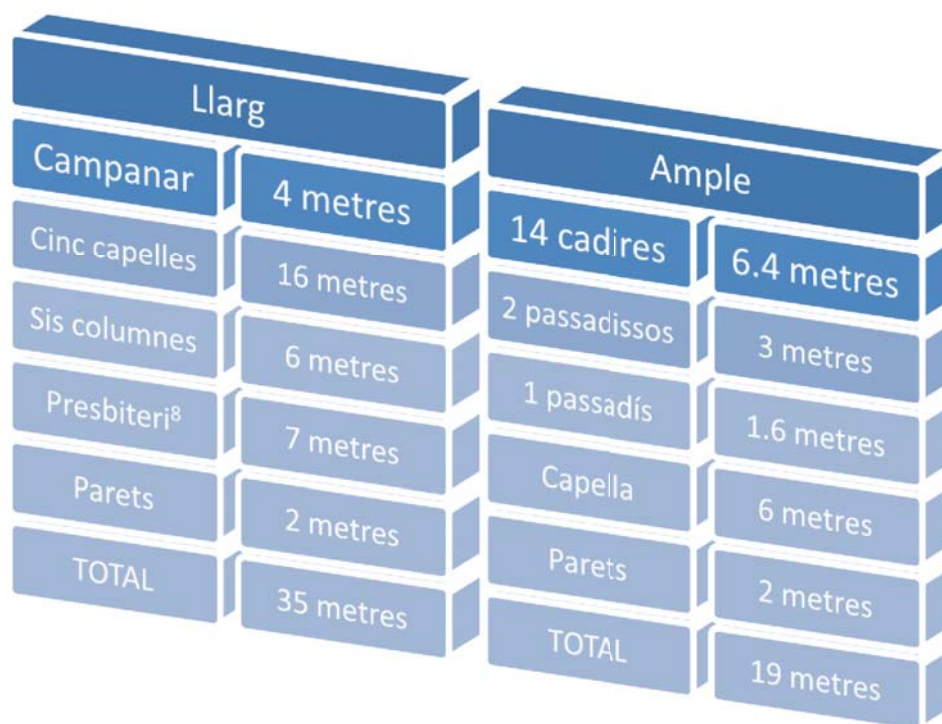
Les restes del poble

En el lloc que ocupava l'església només en va quedar un forat i totes les cases del poble van quedar destruïdes, les dels voltants més allunyats van patir pocs danys. Llers, per haver sigut el més perjudicat, va ser el primer poble de la província de Girona que va ser auxiliat.

Ja just acabada l'explosió, molta gent del poble comentava haver vist volar parets, fins i tot des de Figueres. Una gran explosió, un espetec havia fet volar tot el poble, per tant, era evident el que en quedava del poble després de l'explosió.

L'església

L'església, que va ser completament destruïda, va ser alçada i construïda a finals del segle XVIII. Les seves mides eren de:

Serveis i edificis propietat de l'ajuntament

Els edificis i serveis que eren propietat de l'ajuntament també van patir danys. En aquesta taula s'especifica el seu ús, situació, propietari i danys que va patir:

Ús a què es destinaven	Carrer	Nº	Danys
Saló de sessions, dependències i resta de serveis administratius de l'ajuntament	Plaça	13	Destrucció Total
Escoles Nacionals	Nou	20	Destrucció Total
Antic ajuntament deshabitat	St. Sebastià	6	Destrucció Total
Hospital Municipal	Nou	28	Destrucció Total

Residència i escoles de religioses i carmelites	St. Sebastià	30	Destrucció total
---	--------------	----	------------------

La reconstrucció del poble (durant 1939-1954)

Cap al 1941 es va començar a reconstruir el poble per “La Dirección General de Regiones Devastadas”. Abans l’havien començat a reconstruir uns presos republicans espanyols i també estrangers, obligats (si ells van destruir el poble, ells el reconstruiran, una venjança franquista). A uns 500 metres del poble en ruïnes s’hi va edificar un altre poble de 600 cases, que té per nom “el Poble Nou”.

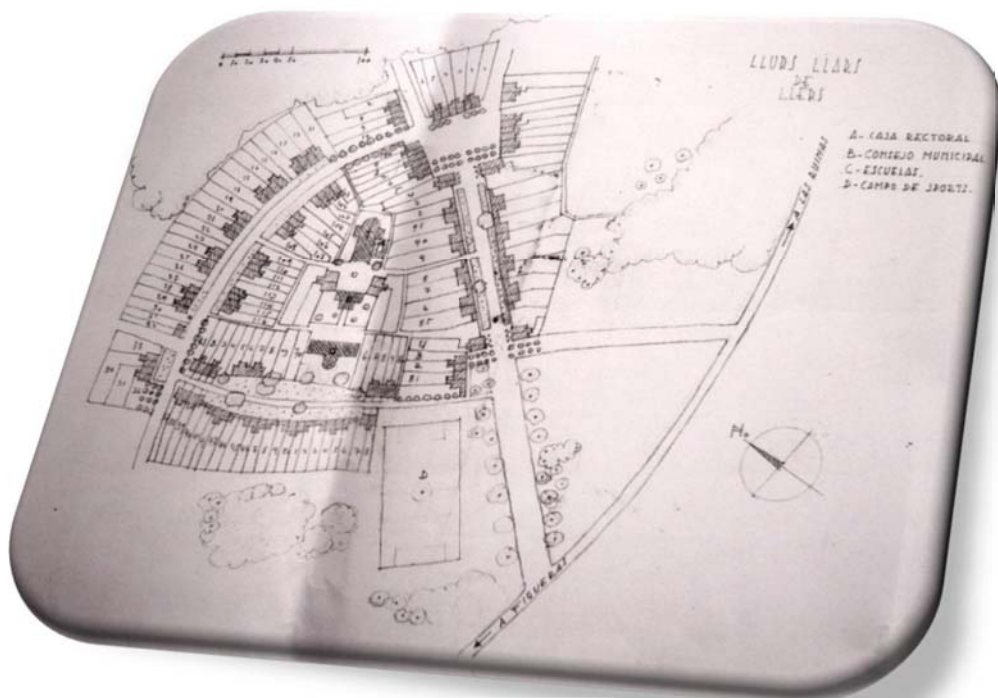
L’agost de 1941 es van iniciar les obres de construcció d’un nou poble a Llers, ja que el vell va ser pràcticament destruït per l’explosió de l’Església els últims dies de la guerra; l’obra de reconstrucció de Llers fou la més emblemàtica i la inversió i els resultats finals foren importants; les obres van ser realitzades per uns 180 treballadors, 160 dels quals formaven part del destacament d’obres reclusos (presoners de guerra) controlats pel Patronato de Redención de Penas de Trabajo. Després va venir el Port de la Selva, Figueres (1942), Colera (1944) i St. Feliu de Guíxols (1944).

El 1942, el diari “El Ampurdán” comentava com la obra de construcció del segon Llers estava molt avançada. Els materials emprats en la construcció del poble eren els més luxosos. Llers començava a tenir forma del que havia de ser: un poble camperol, però per les seves dimensions i modernitat donaria la impressió d’una població estiuenca, d’un S’agaró. Ja s’havien reconstruït tres carrers, amples com un gran passeig que desembocarien a la Plaça Major, la Plaça de l’Església. Cada casa d’aquelles era un vertader mas, amb quadres, pallers i el seu pati. També estava planejat construir immediatament l’església, la qual, juntament amb la gran plaça es trobarien entre la població nova i la part de l’antiga que va quedar intacta.

El projecte era obra de l’arquitecte Pelayo Martínez. En aquesta obra hi treballaven uns 160 penats i uns 20 obrers lliures, tots especialitzats en l’àmbit de la construcció. El sou dels obrers depenia del nombre de fills, i una ració de pa diària. En el diari també es predeia que: *Quando Llers esté terminado será indudablemente una de las atracciones de nuestra comarca. Son en efecto, muy raras en Europa las poblaciones construidas de planta nueva. Llers contará con un motivo de atracción: sus impresionantes ruinas.*

“El Ampurdán” explicava també que les ruïnes de les poblacions russes devastades per la guerra es podien comparar amb Llers. El poble es va enderrocar en un instant, a causa de les 200 tonelles de trilita de l’església. Les cases van caure sobre els carrers, per això l’altura d’aquells carrers passa ara a l’altura dels primers pisos. Indubtablement, sota aquelles immenses ruïnes hi havia i encara hi són molts de cadàvers. Els veïns havien abandonat el poble, i com que començar a desenrunar aquelles runes era impossible, van servir de sepulcre als saquejadors del poble.

“La Dirección General de Regiones Devastadas” va disposar que les ruïnes de Llers fossin conservades com un monument. Només era permès treure d’elles alguna part per la construcció del segon Llers.

Projecte “Llurs Llars de Llers” de Pelayo Martínez per al Poble Nou

Les conseqüències per a la gent del poble

Se n’ha parlat molt de la destrucció del poble, de les restes que en quedaren i de les poques restes que se’n van mantenir dempeus. Però que va passar amb la gent? És cert que es va avisar a la gent i que es van allunyar del poble abans que succeís l’explosió. Però el que no s’ha parlat gaire és que, aquells habitants, en tornar al poble, molts d’ells no van saber trobar la seva casa. Moltes persones no trobaven ni tan sols els fonaments de les seves cases. Molts només van mantenir la clau de casa seva, es van quedar només amb un tros de sòl i prou.

El poble de Llers fou reconstruït especialment per a la gent que havia perdut el seu habitatge, que resultava ser gairebé tot el poble. Tothom qui havia perdut la seva casa se li’n proporcionava una de nova. Una gran sort per ells.

Pelayo Martínez Paricio, arquitecte del Poble Nou de Llers

Pelayo Martínez Paricio (Figueres 1898-1978). Titulat l’any 1920, va esdevenir l’arquitecte més jove d’Espanya. El 1925 va ser nomenat Catedràtic Auxiliar de Projectes de l’Escola de Barcelona i el 1942 en va obtenir la Càtedra. A l’Exposició Universal del 1929 va guanyar el concurs del Palau de

les Arts Gràfiques i va dirigir les obres del Palau d'Agricultura. Bona part de la seva obra la va realitzar a l'Alt i el Baix Empordà, a la Costa Brava i a la ciutat de Figueres, d'on va ser arquitecte municipal interí. També va exercir d'arquitecte municipal de La Bisbal d'Empordà durant varies dècades. A la seva ciutat natal són remarcables l'escalinata del Parc Bosc, la Casa Cordoní/Canet a la Rambla i el monument a Pep Ventura.

Les seves intervencions d'escala urbana es bellugaren en un marc formal més acotat, més pintoresc. El projecte per al Poble Nou de "Regiones Devastadas" a Llers (1939) va partir de la idea de ciutat jardí, amb carrers corbs i cases adossades de dues en dues, canviant les seccions dels carrers per generar obertures més espectaculars sobre espais simbòlics, com la plaça del mercat o de l'església.

El mateix Pelayo Martínez tenia un diari personal on ell exposava els seus projectes:

1.2 Formació. Currículum nº 3. 1940

1939: *En el mes de Mayo, el Excmo. Sr. Gobernador Civil de Gerona, D. Antonio F. A. De la V. de Correa me encarga un estudio de anteproyecto del nuevo Llers, que fue volado por los marxistas. En virtud de una denuncia quedó postergado y una vez aclaradas las cosas y en vista de la falsedad, recibo del Sr. Jefe de Reconstrucciones de la Dirección General de Regiones Devastadas y R., la carta que transcribo, y aceptado el encargo, soy nombrado por la Dirección General, Arquitecto Jefe Comarcal de aquel organismo.*

Barcelona, Setiembre de 1940

Projecte de l'església Parroquial i dependències de Llers. Obra de Pelayo Martínez.

8. Presbiteri: espai que en una església o catedral envolta l'altar major reservada al clergat.
9. "Dirección General de Regiones Devastadas": Organisme amb la finalitat de dirigir i inspeccionar els projectes de reconstrucció, tant d'habitatges com d'infraestructures, monuments artístics malmesos per la guerra civil en territori denominat "nacional".
10. Requetè: va ser l'organització paramilitar del carlisme creada a principis del segle XX. L'ús més antic del terme "requetè" correspon al Tercer Batalló de Navarra, denominat del Requetè, el 1835, durant la Primera Guerra Carlina. El valor dels seus components va fer que, per extensió, aquesta denominació es generalitzés a tots els combatents carlins.

PARAL·LELISMES DE LLERS. EXPLOSIONS EN ALTRES ZONES DURANT LA GUERRA CIVIL

UN PARAL·LELISME MÉS A DESTACAR, BELCHITE

Pitjor que a Llers

Tot pensant en Llers, no convindria oblidar que no va ser pas el pitjor cas el del poble alt empordanès, sinó que a Belchite, a més de Gernika, també hi va haver el greu cas de la destrucció del poble. Avui en dia, encara es pot visitar, ja que el poble destruït es va deixar tal i com va quedar i se'n va construir un de nou. I és justament el que vaig fer, per a obtenir fotografies del poble vell, totes meves, com tot el treball de recerca.

Què hi va passar a Belchite?

Belchite és un municipi aragonès situat a escassos quilòmetres de la capital manya i tocant a Fuendetodos, lloc de naixement de Goya. La seva estratègica posició - entre d'altres factors - va fer que, a la Guerra Civil Espanyola, ambdós bàndols possessin els ulls sobre aquestes terres convertint-les en tràgicament famoses després de la "Batalla de Belchite" que s'hi va lliurar.

El 24 d'agost de 1937 les tropes republicanes es van decidir a entrar-hi provocant la mort d'uns 6.000 civils fins el 6 de setembre del mateix any, el que ens fa a la idea de la forta resistència que hi van trobar els homes del General Pozas per part d'un poble majoritàriament nacional.

Quasi mig segle després els periodistes s'afanaven a recollir els testimonis dels comptats supervivents d'aquella batalla: els republicans disparaven des de les balconades a tothom, dona o nen que passés pel davant, provocant així una por per la qual centenars de cadàvers s'amuntegaven al terra sense que ningú s'atrevisís a recollir-los i enterrar-los. La falta de menjar també anava fent forat i, degut a la impossibilitat de caminar per terra al descobert, els habitants de Belchite van optar per fer túnels sota terra amb l'objectiu de comunicar els seus refugis amb el convent o l'església que podia oferir-los-hi un bocí de pa. Segons dits testimonis, nombroses persones mai van sortir d'aquells forats, havent estat violades i assassinades tant per nacionals com republicans. A la guerra, diuen, només hi ha dolents i pitjors.

Una vegada finalitzat el conflicte amb la victòria nacional, el General Franco i d'acord amb la decisió popular, va manar construir un Belchite nou a pocs metres de l'antic, que es mantindria intacte com símbol de la resistència dels

seus simpatitzants. La construcció del nou Belchite va ser obra d'uns 1.000 republicans obligats a treballar en condicions infrahumanes, sense quasi menjar i amb aigua bruta que volien fer passar per cafè. Alguns familiars d'aquests es van traslladar al poble, que va ser inaugurat a l'any 1954, desconeixent la prohibició de tenir cap contacte amb els presos.

L'Ajuntament del municipi està situat a una plaça de nom "Generalísimo" i, a hores d'ara, el poble vell es manté quasi intacte, projectils i túnels inclosos, donant així testimoni dels efectes d'una guerra. Probablement d'anys posteriors a l'assolament del lloc, l'església de San Martín consta d'aquesta pintada carregada de mal i memòria i signada amb les inicials "N.B.":

*«Pueblo viejo de Belchite
ya no te rondan zagales
ya no se oirán las jotas
que cantaban nuestros padres»*

La batalla de Belchite

La Batalla de Belchite fou el combat que s'establí entre les forces governamentals republicanes i els revoltats franquistes a l'intentar de recuperar Saragossa per part de l'exèrcit republicà i aturar així l'avanç franquista durant la Guerra civil espanyola.

Les forces republicanes, compostes per 80.000 soldats d'infanteria (incloent les XI i XV Brigades Internacionals), 105 tancs, i 90 avions, entre Polikarpov I-16 (*mosques*) i Polikarpov I-15 (*xatos*) es van aturar a combatre la bossa de Belchite, formada per uns 7.000 soldats d'infanteria franquista fortament atrinxerats en els principals edificis del poble, que va caure finalment el 27 de setembre del 1937, però havent donat prou temps als revoltats per dur reforços a Saragossa i aconseguint d'aturar l'ofensiva.

L'ESCENARI DE LA BATALLA DE L'EBRE: CORBERA D'EBRE

Què hi va passar a Corbera d'Ebre?

Fou escenari de la Batalla de l'Ebre a la Guerra Civil Espanyola, entre el juliol i el novembre de 1938. Com a conseqüència d'aquesta batalla, Corbera d'Ebre va quedar completament destruïda i els seus habitants es van anar traslladant a la part baixa del turó, a banda i banda de la carretera. La zona abandonada és coneguda popularment com la Muntera.

El "Poble Vell", declarat Bé d'Interès Cultural, com a Lloc Històric, per la Generalitat de Catalunya (20-07-1992), suposa un retrobament amb la nostra història a través d'un lloc devastat per la guerra. Actualment aspira a convertir-se en un bell paisatge per a la Pau.

A prop del poble hi ha l'ermita de Santa Madrona, amb una font d'aigua i zona de picnic, i des d'on es pot recórrer la Serra de Cavalls. A la vora del riu Sec hi ha la Font Vella, amb uns antics rentadors públics; des d'allí es pot continuar pels anomenats Gironesos, una zona de muntanya que porta fins a Gandesa. És molt aconsellable seguir la Ruta de la Pau, un itinerari circular que travessa el "Poble Vell" i permet realitzar un recorregut pels indrets més significatius on s'esdevingué la batalla de l'Ebre i que també, pels seus camins, es poden veure peces d'una altra mostra artística, Art al Ras.

Una dada important en la demografia de Corbera d'Ebre és el descens en la població entre 1930-1940, que va passar de 1.954 a 1.406 habitants.

En aquest article de Joan Antonio Montaña, del Patronat Municipal del Poble Vell de Corbera d'Ebre, queda clar el que hi va passar a Corbera d'Ebre:

A Corbera d'Ebre podreu comprendre quan va patir la gent de la Terra Alta durant la guerra que li va portar el pitjor desastre de la seua història. Dalt del turó de la Muntera estava el casc antic d'un poble de pagès tranquil, com ho eren tots els de la nostra comarca, amb els tràfecs de les feines del camp, les rotllanes de veïns als carrers, les mestresses que van i venen de la font, del mercat o dels rentadors, la cridòria de la quitxalla mentre juga...

Però va arribar la guerra i, a l'anomenada batalla de l'Ebre (del 25 de juliol al 17 de novembre de 1938), la vila restà molt a prop del front. Les parets de les cases quedaren foradades per les bales i clivellades per la metralla. Gairebé tot el poble va ser enderrocat per les bombes.

Després, per diversos motius, les famílies es van anar traslladant a la part baixa, a banda i banda de la carretera, fins a bastir un poble nou.

Ara al tossal de la Muntera només hi ha les runes cada cop més degradades del poble antic, entre les quals destaca poderosament l'església vella de Sant Pere (gran edifici barroc de finals del segle XVIII), malmesa però emblemàtica.

El conjunt va estar declarat Bé d'Interès Cultural, com a Lloc Històric (20-07-92), per la Generalitat de Catalunya. També ha esdevingut un monument a la Pau i lloc de visita obligada per a qui vulgui conèixer els desastres de la guerra.

Aquest és l'acreditatiu de major rang per a rebre els beneficis de la Llei del Patrimoni Cultural Català, amb un pla de protecció a càrrec de l'anomenat «u per cent cultural», i també de la Llei del patrimoni històric espanyol, per a facilitar la visita pública del monument.

Ara el Patronat del Poble Vell, organisme impulsat per un grup de veïns amb el suport de l'Ajuntament, encara el present amb un objectiu ben definit: la conservació i rehabilitació del lloc:

«El visita molta gent i està carregat d'història que a més és la nostra. Una història viscuda entre aquestes pedres que volem recuperar i conservar per a deixar-les en millors condicions a les generacions més joves. No volem que es perdi ni que es deteriori més. Per això reclamem una intervenció urgent de les administracions públiques.»

I el futur immediat amb un altre, més ambiciós:

«Convertir el Poble Vell de Corbera d'Ebre en un Monument a la Pau ben connectat i interrelacionat amb altres d'arreu del món.»

EL CAS EXPLICAT PER TESTIMONIS

MONTSERRAT CABANYÓ DOMÈNECH

Montserrat Cabanyó i Domènech, nascuda al Mas de la Pujada (Llers), amb pare de Vilafant i mare d'Orfes, va viure l'explosió de 1939. Va ser tan amable de contestar-me algunes preguntes:

1. A quina escola anava vostè?
Jo anava aquí a l'escola, tot i que no m'agradava. Al principi anava en un col·legi de monges, però van plegar quan va esclatar la guerra. La meua professora es deia Maria Bargalló, una dona de Prades, Tarragona.
2. Durant la guerra, hi havia gaires enfrontaments entre famílies?
No n'hi va haver gaire, de moviment, ni de batalles entre famílies.
3. Vivia amb la seva família?
El meu pare va anar a la guerra, el van cridar quan tenia 38 anys, va anar al front. Quan va acabar la guerra va ser presoner a Pontevedra durant un mes i després va tornar. La meua mare també vivia aquí, amb el meu germà i la meua germana.
4. Va rebre amenaces?
Sí que en vam rebre, però les brigades internacionals ens defensaven d'elles.
5. Quina edat tenia vostè en l'any de l'explosió?
Jo tenia 10 anys, llavors.
6. Com va viure vostè l'explosió?
Jo era a casa, i un home del poble va venir esverat cridant que cremaven esglésies. Es veu que el poble havia d'explotar el dia 7 de febrer, però al final va explotar el 8. L'església era plena d'armes i pólvora (trilita). La van fer explotar perquè els que hi entressin no se n'aprofitessin. Deien que els vidres de Peralada es van trencar a causa de l'explosió. Les pedres de l'església van arribar fins al mas (de la Pujada)! La gent plorava i es lamentava, fins i tot, alguns van marxar. Nosaltres, però, vam continuar vivint al mas, que havia perdut el teulat. Vam haver de viure a baix mentre els paletes feien el teulat. El 1940 el mas va canviar d'amos, per uns senyors d'Olot, els Genís.
7. Què va passar després de l'explosió en el poble?
La Direcció General de Regiones Devastadas van declarar el poble com a "Región Devastada", no se si el 1939, 1942 o 1945. Les cases del poble nou eren cases bones, estaven força bé. Les construïen presoners, molts, a més de la carretera d'Avinyonet.
8. Què va passar amb el capellà?
El van amagar en un paller amb monges, i després el van portar a Girona.
9. I l'alcalde (Eugeni Arolas Vergés), se sap qui el va matar?

No, no se sap qui va ser ni perquè. Van empresonar a un tal Joan Estela, algú l'havia denunciat. Es creu que tenia idees polítiques diferents de l'Eugeni. El rector Arolas era germà seu, i també el van matar, a Figueres.

10. Va morir algun familiar seu a causa de l'explosió?

El pare del meu marit, quan dinava, estava fart d'esperar.

El seu marit, Joan Beya, nascut el 1920, era el fill de l'alcalde Joan Beya Fàbrega, el qual va morir en l'explosió del poble, sense refiar-se'n pel llarg retard que va tenir. També em va explicar la seva experiència:

Vaig anar a l'Ebre, a la Pobla de Masaluca, a prop de Flix. Llavors vaig estar tancat en la presó de Figueres, la Model, a Girona, a Soria i a Logroño, poc temps a cada una. M'havien acusat de matar a un capellà, per confusió ja que em dic igual que el meu pare. Vaig poder sortir-ne gràcies a un aval de l'alcalde Eugeni Arolas i, tot just després, em van amagar. No em van arribar a jutjar, tenia 18 anys. El final de la guerra va passar quan jo era a Logroño.

Finalment, Montserrat em va informar que a Terrades també va explotar l'Església, però només va fer mal a les cases del voltant i prou.

Mas de la Pujada

MARIA FERRUSSOLA PAU

La senyora Maria Ferrussola Pau, nascuda a Llers, també va tenir la bondat de deixar-se entrevistar per nosaltres. Ella tenia 15 anys quan es va produir l'explosió i és nascuda a Llers:

1. Vostè va anar a l'escola aquí?

Sí, però quan va començar la guerra, el 18 de juliol, no n'hi va haver. S'havien estrenat unes escoles separades per uns jardins, de nois i noies. Recordo la meva professora, la Maria Carmen. Però va marxar a Barcelona i va venir la Doña María. Es parlava en català i en castellà, i dues tardes a la setmana es feien labors.

2. Quins records té de l'esclat de la guerra?

Tenia 15 anys. Mataven molta gent a la carretera que anava a Figueres (hi van matar un senyor de Cadaqués, entre d'altres), i un se'n va escapar. Els d'aquí no veien pas matar a ningú. A la Societat de Baix hi anava la gent de dretes. A la Plaça Major hi havia el local on hi anava la

gent d'esquerres. El capellà Joan Puig el van vestir de paisà i el van portar a Girona. No van caure bombes a Llers, queien a Figueres, però quan passava, la professora ens feia anar a casa.

3. Al final de la guerra va passar el pitjor, no?
Durant la retirada dels republicans passava molta gent. A casa nostra hi van passar 12 o 14 persones que només portaven bacallà per menjar. Amb una set que portaven! Es dirigien cap a França.
4. Com es deia casa seva?
Es deia Can Ferrussola, però havia estat Can Pairé.
5. Quin record tenia vostè de la preparació de la pólvora?
Ui! Hi havia estat dies i dies que venien camions a carregar i descarregar bidons. Tot ho descarregaven a l'església. Però 15 dies abans, en van venir a treure per volar ponts. Deien que era trilita. El dia que van volar el poble jo era a Can Pujolar. La gent cridava que marxés tothom, que volien volar el poble. Vaig marxar per aquí a casa la meva cunyada. Crec que el poble va esclatar a dos quarts de quatre. Va tardar i alguns van tornar, com l'alcalde, i van quedar enterrats. Jo estava amagada sota les oliveres amb més gent quan va volar.
6. Com va quedar casa seva?
Ni fonaments! Era davant de l'església. Després jo havia de desenrunar cada dia, llençant la runa a un pou, per fer espai.
7. Va morir algun parent seu?
El germà de la meva mare va anar a l'estació a buscar roba del front. El vent de la bomba el va tirar enlaire i va quedar rebentat.
8. Què van fer llavors?
Vam anar a ca la meu cunyada i després finalment, vam arrendar una casa de Llagostera (un barri de Llers). Mentrestant van reconstruir el poble i donaven cases a la gent que l'havia perdut. Van estar-hi temps, per reconstruir-lo. Al meu germà, en Jaume, li'n van donar una de ben maca. També es va reconstruir l'església.
9. Què en sap de l'assassinat d'aquell alcalde?
Aquell home es deia Eugeni Arolas Vergés, un catalanista que, fins i tot, havia escrit una obra de teatre ("Els ídols"), sobre futbol. No se sap qui al va matar, va deixar la cartera amb diners i el rellotge. Va marxar durant la guerra amb una gorra de requetè. En acabar la guerra el van nomenar alcalde. Ell vivia a Figueres, al carrer Sant Pau, i anava i venia a Llers caminant cada dia.

Maria Ferrussola Pau

UNS TESTIMONIS INDIRECTES: ESTEVE MALET I MERCÈ GIRÓ

En la revista municipal de Llers, anomenada Lèrtio, en el primer exemplar publicat el desembre de 1999, hi ha una entrevista en l'apartat Història on Esteve i Mercè parlen de com van viure l'explosió.

“Ens hem posat en contacte amb cinc veïns de Llers d'una certa edat amb l'objectiu que ens fessin cinc cèntims d'aquells fets que els han copsat més durant els últims 50, 60 o 70 anys; fets que es mantenen vius en la seva memòria i que tenen un interès molt especial per a les generacions més joves. En definitiva, hem volgut parlar amb testimonis dels canvis que ha sofert el municipi de Llers durant aquest segle. La vida d'un poble o d'una persona no es pot pas resumir en poques línies. Per això, el que hem volgut és que ens fessin partícips d'aquells fets que més recorden, que són, al capdavant, els que la seva memòria ha volgut mantenir vius. Hem parlat, doncs, amb l'Esteve Malet Lavall i Mercè Giró, la seva esposa, que, tot i no haver nascut a Llers fa una bona colla d'anys que hi viu. També hem parlat amb Maria Ferrusola i Pau, de 78 anys. Amb en Joan Gironès Romañach, i amb la Leonor Castañer Portas, la més veterana de tots ells, que farà 97 anys.”

“L'explosió del polvorí és el primer dels fets que recorden quan miren enrere. L'esteve Malet fa saber que el poble “havia volat” quan era a França. “Ens duïen al camp de concentració i a França vaig trobar un home de Llers que tenia un hotel i m'hi vaig quedar un mes. A l'hotel va arribar un diari i vaig veure en un diari una foto del poble, tot enrunat. No m'ho podia creure”. Quan va tornar a casa –va ser fora des del novembre del 37 fins al maig del 44- el poble estava desfet. “Vaig tornar a peu, des de França... i vaig veure que ja no hi havia el camí per entrar a Llers”.

L'Esteve, la Mercè i la Maria expliquen que després de l'explosió, en quedar el poble arrasat, molta gent se'n va anar. “Alguns van anar a Hostalets, altres a les Escaldes, i altres a Figueres. La gent es va anar Escampant. N'hi va haver que van tornar, i d'altres, no”.

Esteve Malet Lavall

EL CAS EXPLICAT PER LA PREMSA

Servicio Nacional de Regiones Devastadas

Comisión Provincial de Gerona IMPORTANTE REUNION

Ayer por la tarde se reunió en el despacho del Excmo. Sr. Gobernador Civil, y bajo su presidencia, la Comisión Provincial del Servicio Nacional de Regiones Devastadas, asistiendo a la misma los Vocales señores Aixelá, Arquitecto del Servicio Nacional y Quintana, abogado del Estado substituto, y el Secretario de la Comisión señor de Lacy.

Se aprobaron diversos expedientes de reconstrucción de viviendas y edificios destinados a fábricas destruidas a consecuencia de la guerra, que serán seguidamente elevados al Servicio Nacional a los efectos de aprobación definitiva y concesión de los correspondientes créditos a los propietarios.

Se resolvieron otros asuntos de trámite y finalmente, a iniciativa del Excmo. Sr. Gobernador Civil don Paulino Coll, se estudió con gran interés y detenimiento un proyecto de construcción de un núcleo urbano en el término municipal de Llers, cuyos vecinos han quedado sin vivienda por haber sido totalmente arrasado aquel pueblo al hacer estallar la horda roja en su retirada potentes cargas de explosivos.

A pesar de la magnitud del proyecto, que significa la construcción de un nuevo pueblo dotado de todos los servicios, la Comisión cursará las órdenes pertinentes para que se aceleren todos los trámites a seguir y pueda ser elevado a la Superioridad el mencionado proyecto, cuya realización vendrá a remediar la angustiosa situación en que se encuentran los vecinos del pueblo de Llers.

Fragment del diari El Pirineo, el qual parla de la reconstrucció de Llers per part de La Dirección General de Regiones Devastadas

En aquests fragments de diari es deixa clar el destacat cas del poble de Llers, després de la seva explosió. No es fan gaires textos, podem veure com tot es comprova en imatges del poble destrossat, cosa que impacta més al lector del diari, ara més aviat, l'observador del diari. Aquest fragment pertany a El Correo Catalán, tot i que ja s'ha introduït el tema a la portada.

Aquí també podem observar la portada d'El Correo catalán, i un fragment de la portada d'un diari, on també veiem les descripcions dels diaris: *La villa que ya no existe, Llers.*

En aquest fragment d'El Diari de Girona, en Los Sitios, el 3 de febrer de 1943.

Cal destacar com la premsa ataca als republicans i li dóna un paper molt bo al Caudillo: ...adoptó la villa de Llers...

Així doncs, es comprova la poca llibertat de premsa que hi havia, més encara perquè Franco feia poc que governava, acabada la Guerra Civil el 1939.

En aquest fragment es torna a veure l'al·lusió al Caudillo, a més del típic final de notícia d'aquella època.

L L E R S

LA villa de Llers fué una de las poblaciones de esta provincia que más sufrió los rigores de la crueldad marxista. Las partidas rojas en su desenfundada y alocada huída en busca de la frontera salvadora, ahora se cumplen cuatro años, destruyó por completo la población. La iglesia parroquial, donde se veneró la antigua imagen de la "Mare de Deu del Roure", fué transformada en polvorín, acumulándose en la misma una imponente cantidad de trilita y otros explosivos. En el momento de su retirada, los rojos prendieron fuego a la carga y voló el pueblo en masa, sin que quedara indemne un solo edificio.

Un informe montón de ruinas señalaba donde estuvo emplazado el pueblo. El Caudillo adoptó la villa de Llers y hoy vuelven a resurgir sus edificios gracias a la labor reestructuradora de Regiones Devastadas.

Corresponde Llers al partido judicial de Figueras y diócesis de Gerona. Produce aceite, en abundancia y de buena calidad, cereales y vino. Tiene bosques de encinas y alcornoques y canteras de piedra que es tenida en gran estima para la construcción. Cuenta con varias fuentes, de las cuales una abastece el castillo de San Fernando, de Figueras. Otra de agua sulfurosa está situada a media hora de la población. Desde el pueblo se divisa el curso del río Muga y todo el maravilloso llano del Ampurdán.

En la parte alta de la población hubo el castillo de Llers, del que restan vestigios de sus murallas, así como otros castillos diseminados por el término.

El castillo de Llers ofreció mucha resistencia a Felipe el Atrévado, rindiéndose después de 14 asaltos consecutivos de fuerzas muy superiores. Después de la rendición se coronó en ella por rey de Aragón a Carlos de Valois.

Durante la guerra de la Independencia, el valle de La Muga fué teatro de muchos combates entre las tropas españolas y francesas. En uno de ellos murió el conde de la Unión, que mandaba las tropas españolas, atravesado por una bala de fusil, al pie de la ermita de la Mare de Deu del Roure.

S. E. el Jefe de Estado adopta el pueblo de Llers

Entre las poblaciones que a los efectos de su reconstrucción, y de acuerdo con el decreto de 23 de septiembre último, son adoptadas por S. E. el Jefe del Estado y Generalísimo del Ejército Nacional, Caudillo Franco, figura, según acuerdo tomado en el Consejo de Ministros celebrado ayer, el pueblo de Llers, de nuestra provincia, y en donde, como recordarán nuestros lectores, la horda roja en su cobarde huída, en plena derrota, dió una de las más grandes pruebas de su crueldad y barbarie, volando un polvorín que redució a escombros la casi totalidad del pueblo.

Con inmensa satisfacción re-

gistramos en nuestras páginas tan fausta noticia que, aparte de asegurar la total y completa reconstrucción del pueblo de Llers, demuestra, de la manera más práctica y fehaciente, la voluntad del Caudillo —en la que le acompañan con subordinación íntegra y emocionada y patriótico afán de colaboración todos los españoles dignos de este nombre— ya pronta a ser convertida en realidad, de restaurar la grandeza material de España, base del esplendor espiritual que con rigor de imperio está conquistando nuestra Patria.

¡Arriba España!

La obra de Regiones Devastadas en el Ampurdán

La construcción del segundo Llers está ya muy adelantada.

Han recibido un impulso decisivo los trabajos de edificación del pueblo de Llers, adoptado por el Caudillo. Exceptuando Brunete y Belchite, la reedificación de Llers es una de las obras más interesantes que lleva a cabo el Ministerio de la Gobernación por medio de su dirección General de Regiones Devastadas. Algunas podrán ser de más volumen, pero tal vez ninguna supera a Llers por lo que se refiere al lujo de materiales constructivos. El segundo Llers será lo que tiene que ser: un poblado campesino, pero por sus dimensiones y su modernidad dará la impresión de una población veraniega, de un Sagaró.

Han sido construidas ya tres calles, anchas como un gran paseo, que desembocarán a la Plaza mayor, la Plaza de la Iglesia. Cada una de esas casas es un verdadero «mas» con sus cuadras y sus pajares. El piso destinado a habitación es casi suntuoso. Cada casa tendrá un gran patio ante su fachada.

Va a construirse inmediatamente la iglesia, cuya maqueta fué expuesta en un escaparate de nuestra Rambla.

La iglesia y la gran plaza se hallarán entre la población nueva y la parte de la antigua que quedó intacta. Las últimas casas de la parte antigua estarán pues a muy poca distancia del segundo Llers. El pueblo contará con un gran huerto de regadío.

Como es sabido el proyecto es obra del arquitecto don Pelayo Martínez, proyecto que posteriormente ha sido objeto de algunas modificaciones con objeto de lograr que la obra no sea tan costosa.

Trabajan actualmente en esta obra unos 160 penados y unos 20 obreros libres. Como puede suponerse esta gran brigada penal está compuesta por obreros especializados en los diversos menesteres del ramo de la construcción. Cuando hoy falta de obreros de determinada especialidad, el arquitecto director puede contratar obreros libres. Los penados perciben un jornal que aumenta según el número de hijos. El penado puede retener para sus gastos una pequeña parte de su jornal: el resto es enviado mensualmente a su familia. Toda esa población se alberga en una gran casa del antiguo Llers. No les falta a esos obreros su ración diaria de pan un pan excelente. Pueden además recibir la visita de sus familiares, y no es raro ver en Llers a personas que con este motivo han hecho un largo viaje. En esas ocasiones la dirección es magnánima y concede a los trabajadores varias horas de permiso, o un día si es necesario, para que los penados puedan pasar una jornada con su esposa o sus hijos. Como medio de transporte los visitantes utilizan los camiones que desde Figueras trasladan material de construcción a Llers. Es imposible dar a una población penal que redime su pena con el trabajo un trato más humano, más cristiano. Recientemente la Dirección General de Regiones Devastadas ha enviado a Llers un maestro que redimirá su pena dando diariamente, después del trabajo, unas lecciones a un grupo de obreros analfabetos.

El reciente decreto del Caudillo que concede la libertad a más de

veinte mil hombres afectará a la brigada penal de Llers, pero esos hombres serán reemplazados por otros obreros también especializados.

La población penal de Llers vive franquilla, prefiriendo al régimen de cárcel un régimen de trabajo que además de reducir su pena, le permite disfrutar de una comida abundante y percibir un jornal.

Cuando Llers esté terminado será indudablemente una de las atracciones de nuestra comarca. Son en efecto, muy raras en Europa las poblaciones construidas de planta nueva. Italia empezó dando el ejemplo y construyó algunas pequeñas ciudades en las Lagunas Pontinas, ciudades que ostentan el nombre de Littoria, Pomezia, Pontinia, Sabandia etc. Pero Llers contará con otro motivo de atracción: contará con sus impresionantes ruinas. Solo las poblaciones rusas devastadas por la guerra pueden compararse con Llers. El espectáculo de sus ruinas causó una impresión indescriptible. A consecuencia de la formidable explosión del depósito de dinamita almacenado en la iglesia, el pueblo se derrumbó en un instante. Las casas se echaron sobre las calles, de tal manera que el nivel de muchas de esas calles pasa ahora a la altura de los primeros pisos. Indudablemente bajo esas inmensas ruinas hay muchos cadáveres. Los vecinos habían abandonado el pueblo. Proceder al descombro de esas imponentes ruinas es imposible. Las ruinas de Llers sirven de sepulcro a los saqueadores del pueblo.

La Dirección General de Regiones Devastadas ha dispuesto que las ruinas de Llers sean conservadas como un monumento. Solo es permitido sacar de ellas algunos sillares con destino a la construcción del segundo Llers.

ROGER RADIO

Única Casa con radio-técnicos especializados.

Pàgina del diari Ampurdán de Figueres, de 1942. Es parla de la reconstrucció de Llers, tant per part dels presos, com per part de las Regiones Devastadas

CONCLUSIONS GENERALS

LA DESTRUCCIÓ DEL POBLE

Per situar l'explosió i conseqüent destrucció del poble de Llers, cal saber la raó, la qual, es remunta bàsicament per la desesperació dels republicans. Aquests es veien perdent la Guerra Civil que estava acabant d'envair Catalunya a partir de la batalla de L'Ebre (des del 25 de juliol al 16 de novembre del 1938) i, per tant, segons un procediment dels comunistes russos, la tàctica de la "terra cremada" era la més adient. Consistia en destrossar el terreny que aviat seria envaït abans que els franquistes se'n poguessin aprofitar. Aquesta tècnica era la política militar dels comunistes russos i la van fer quan Hitler va envair Rússia. És a dir, abans el material no caigui a mans de l'enemic, el destruïm.

Aquests van emmagatzemar el material explosiu (anteriorment fabricat en el mas de la dinamita, a base de 200 tones de pólvora) i les armes a l'església. Però, tot i així, van retirar alguns d'aquests explosius per fer volar ponts a prop de Llers, com els de Pont de Molins i de Santa Llogaia. D'aquesta manera, els franquistes tenien el pas encara més difícil.

Tot i així, en aquesta recerca d'informació, he trobat diferents versions sobre el moment de l'explosió. Sobre les hores, ningú n'estava segur, alguns deien a la una del migdia, altres a dos quarts de quatre de la tarda, i potser, si hagués trobat a més persones, m'haguessin dit hores diferents.

Ara bé, la versió encara més curiosa sobre l'explosió de l'església, i encara més desesperada, me la va explicar un testimoni indirecte, segons el qual, els que volien fer volar l'església eren els franquistes. Tenien previst fer-la volar a les 11.30 del matí però van tenir un imprevist. I és que havien tancat quatre republicans a dins l'església de Sant Julià, i aquests van apagar la metxa amb els peus, motiu pel qual els franquistes, per precaució i desconeixement del que passava, van haver d'esperar. L'església va acabar explotant a les 13.30 del migdia, i els franquistes es van encarregar dels republicans, portant-los "de paseito" expressió típica dels nacionals que significava l'afusellament dels que "passejaven". Tot i així, es veu que un dels que havien de ser afusellats va escapar-se dels franquistes.

Sigui quina sigui la versió correcta, no és imprescindible de saber, ja que el poble va quedar gairebé totalment destruït.

Cal situar també els moments abans de la destrucció. Com ja he exposat, bona gent va avisar al poble sobre l'explosió, demanant a crits que marxessin abans de "volar pels aires, que cremarien el poble". I és que la gent, ja s'ho va ben creure, després de veure com arribaven camions i camions carregats de pólvora anaven i venien de l'església al mas de la dinamita, del mas de la

dinamita a l'església cada moment. Tot i així, hi va haver el problema del retràs de l'explosió, ja que alguns, farts d'esperar, van tornar en mal moment. La majoria no van prendre mal, però algun sí que va deixar-hi la pell, com per exemple el mateix alcalde. En total hi van haver quatre víctimes mortals.

LA RECONSTRUCCIÓ DEL POBLE

Pel que fa a la reconstrucció del poble, caldria dir el que també passava en la premsa. El règim franquista va fer servir el fet de la reconstrucció del poble per tal de poder deixar malament als republicans, per tal de destruir el poble només per a evitar que ells poguessin aprofitar armes i explosius. A més a més, també quedaven molt bé, ja que situaven a Franco com el personatge que “adopta el poble”, i li atorga la categoria de zona devastada a més de tots els avantatges pel poble i per la gent que va perdre la casa, a la qual se li'n donava una de nova. Així també podien tornar a dir que no eren com els “rojos”, que eren persones sàdiques, violentes, que no tenien compassió ni conviccions religioses.

És important que en un poble petit de l'Alt Empordà en aquell temps, tingués tanta importància pel fet de ser el primer reconstruït a la comarca, i també un dels primers en ser adoptat per la “Dirección General de Regiones Devastadas”. En la premsa ja es veuen les notícies que hi dedicaven a la reconstrucció i explosió del poble de Llers. Per tant, Llers, desgraciadament pels republicans, es va convertir en un centre d'atenció a Espanya que només beneficiava als franquistes i els servia per a criticar als “rojos”.

LA PROPAGANDA

A la gent del poble només es preocupava de la seva vida, després d'haver perdut casa seva, molts havien perdut fins i tot els fonaments i la noció d'on era casa seva. Per això, van estar molt contents en saber que tindrien habitatges nous només per haver perdut el seu (cosa que no sempre passava en aquests casos). A més a més, no totes les cases eren idèntiques, sinó que s'adaptaven a les diferents feines de cadascú.

Per tant, cal tenir en compte, estar alerta que els franquistes no només reconstruïen un poble, sinó que també utilitzaven una tècnica persuasiva per tal de fer creure als llersencs que Franco era bona persona i bon dirigent en “adoptar” el poble de Llers com a “Región Devastada”.

Tot i així, estranyament, no vaig detectar cap mena de molèstia en els testimonis sobre qui eren els que construïen el Poble Nou de Llers: els republicans presoners. La gent ho considerava normal, tot i el càstig que rebien els presoners, els quals tenien poc aliment i poc sou per sobreviure.

Al cap i a la fi, tot era una altra tècnica de persuasió dels franquistes, segons els quals, si els republicans havien destrossat el poble, ells mateixos el reconstruirien.

CONCLUSIONS PERSONALS

Pel que fa a les meves conclusions, primer caldria explicar les dificultats que m'ha pogut plantejar aquest treball. Jo crec, que el que ha costat més ha sigut trobar testimonis d'aquest fet. És difícil de contactar amb les poques persones que tenen una mínima noció del que va passar i que ho hagin viscut directament, com per poder-ho explicar detalladament. Vam trobar dues dones gràcies a la Núria, que també viu a Llers i les coneix. Però si en Fernando no hagués conegut la Núria, tampoc haguéssim pogut contactar amb ella. Per tant, encara que també tinc testimonis indirectes, gràcies a la Núria i a en Fernando vaig conèixer a aquestes dues dones.

També em vaig poder començar a interessar en el treball de recerca gràcies al senyor Antoni Bonal, també de Llers, nascut poc després de l'explosió. Em va explicar explícitament els detalls entorn abans i durant l'explosió, tema que em va continuar semblant bastant interessant.

A més, també l'ajuntament de Llers, amb tots els arxius, llista d'edificis malmesos per l'explosió, fotos, premsa, cartes, etc., que ells tenen i van ser tan amables de permetre'm consultar-los, aquest treball va començar a tenir la forma que ha aconseguit, i que crec que són essencials per al seu desenvolupament. No cal oblidar, tampoc, les dades que tenen a la Biblioteca de Figueres, els quals m'han ajudat molt per parlar del poble i de la reconstrucció, sobretot amb la revista Lèrtio i la de Girona. També m'agradaria parlar de la reconstrucció referint-me a l'arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, de Girona, els quals m'han proporcionat informació de Pelayo Martínez (l'arquitecte del Poble Nou de Llers), plànols seus, i més cartes i informació sobre la reconstrucció del maltractat Llers.

M'ha ajudat també la premsa digitalitzada que he trobat per Internet, a la web de l'ajuntament de Girona i la del Ministerio de Cultura espanyol.

Pel que fa a les fotos, també vaig tenir-ho bastant fàcil, ja que a molts de llibres n'hi ha, el senyor Bonal me'n va deixar algunes de molt interessants, la biblioteca de Figueres i altres arxius me n'han proporcionat, sense oblidar les que vaig fer jo.

Vaig adonar-me de que en Gabriel, el conserge del meu institut (IES Narcís Monturiol), era habitant de Llers, també gràcies a en Fernando, i amb ell vaig donar una volta pel poble, on vam trobar força cases i restes de parets, a les quals vaig fer forces fotos, més pròpies que qualssevol d'altres. Més fotos pròpies vaig fer a Belchite, on vaig anar amb els meus pares per tal de visitar el

poble antic, destrossat, impressionantment destruït. També em van ajudar molt aquestes fotos, les quals apareixen en el treball i reflecteixen el que significa la destrucció massiva d'un poble. A Corbera d'Ebre no hi vaig anar, però sí que en tinc una fotografia que demostra el que hi va passar, com a Belchite i Llers, a més de la informació.

A l'Arxiu Comarcal de Figueres hi vaig anar, trobant diverses fotografies, tot i que al final no hi vaig tornar, ja que en tinc moltes i no les hagués inclòs al treball, no ha sigut necessari. On sí que vaig remenar papers antics i plànols de l'església nova, l'ajuntament i el Poble Nou de Llers, entre d'altres, va ser a l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, de Girona.

Abans de començar a fer tot el treball i buscar la informació, jo em veia força perdut i desconcertat, ja que un treball com aquest, tant important, no l'havia fet mai. Però a mesura que anava obtenint informació a la Biblioteca de Girona, a l'Arxiu de Girona, amb el senyor Bonal i, finalment, amb els testimonis, em vaig anar il·lusionant. Cada cop m'agradava més, i encara m'agrada i m'ha semblat interessant fer un treball explícitament sobre l'explosió de Llers, cosa que encara no he trobat publicada enlloc. Sí que he trobat molta informació en diferents publicacions, però només en parlaven una mica, no pas del tot. En definitiva, que me l'esperava més difícil i pesat del que és: anar fent i, sobretot, estar interessat en el tema.

I ja que he citat el tema, cal dir que va ser el més difícil de trobar, ja que potser sí que m'interessava bastant la història, però no sabia pas per on encarar-la. En Fernando em va proposar aquest tema, entre d'altres, i des de llavors que he començat a investigar-hi. No em puc queixar d'haver de canviar el tema a última hora. També estic content d'haver començat a buscar informació a l'estiu de 2008, ja que gràcies a això, he pogut acabar el treball per vacances de Nadal.

Pel que fa al tema, citant generalment les guerres, m'agradaria expressar la meva insatisfacció per la pobre gent innocent que mor i els que queden ferits, sense cames, braços, paralítics, etc. No és just que en una guerra civil com la espanyola, una guerra difícil d'oblidar, es destrossessin pobles com Llers, Belchite o Corbera d'Ebre. Ni tampoc és just que el senyor Francisco Franco, amb la seva amistat amb Adolf Hitler, hagués de permetre destruir Gernika, només per tal de fer-hi proves.

Ara, centrant-nos en Llers, no m'agradaria defensar explícitament als republicans, perquè també van fer molt de mal amb la tècnica de la "terra cremada" dels comunistes russos. "*Destrossem el poble abans que se n'aprofitin els nacionals*", va ser una idea que va anar molt malament per tot el poble, un poble que havia estat força aïllat de la Guerra Civil, i de cop, boom!, una explosió va fer que el poble volés pels aires.

Un misteri que ens va fascinar, tant a mi com a en Fernando, és la de l'alcalde Eugeni Arolas, un home que va ser assassinat, cap al 1940-1941, en un trencant a prop d'una pedrera, però no pas per diners ni res, ja que el que el va matar deixant el rellotge i la cartera amb diners al cadàver de l'inert alcalde. Encara no se sap qui va ser, perquè i a canvi de què, i crec que aquesta història s'inundarà en el llarg món de la història amb aquesta incògnita.

El que també és de sobtar és el que no li preocupa a la gent, com la mort de l'alcalde Eugeni Arolas (que no em va semblar una cosa gaire interessant pels testimonis) o la feina que feien els presoners republicans en la reconstrucció del Poble Nou de Llers. El que sí que està clar, és que els franquistes es van venjar del desapropiament de les armes i els explosius que es van fabricar en el Mas de la Dinamita, amb tot el que van patir els republicans fins al 1975, any de la mort de Franco.

No sé si aquest treball es podria enfocar en un altre sentit, però segur que algú podria investigar sobre els alcaldes, les relacions franquistes-republicans, o qualsevol tema en relació amb aquesta explosió tant important per la història de la Guerra Civil, en especial a Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

Libres

BEYA, Pere: *Al terraprim de l'Alt Empordà*, Ajuntament de Llers, Llers, any 1992, 63 pp.

GIFRE, Pere: *Història de l'Alt Empordà*, Diputació de Girona, Girona, any 2000, 800 pp.

GIFRE, Pere i altres: *Història*, McGraw Hill, any 2003, 347 pp.

JUANOLA, Joan i PUJOL, David: *Breu història de l'Alt Empordà*, Bàlec Llibres, any 2004, 72 pp.

Revistes

BONAL, Antoni : "La destrucció de Llers", *Lèrtio*, núm. 21, Ajuntament de Llers, Llers, any 2008, p. 27.

B. GORBS, Carles: "A propòsit de la destrucció i adopció de Llers (I)", *Lèrtio*, núm. 5, Ajuntament de Llers, Llers, any 2001, pp. 5-9.

B. GORBS, Carles: "A propòsit de la destrucció i adopció de Llers (II)", *Lèrtio*, núm. 6, Ajuntament de Llers, Llers, any 2001, pp. 7-9.

C. VALLÈS, Rosa: "Recordant Llers", *Lèrtio*, núm. 1, Ajuntament de Llers, Llers, any 1999, pp. 9-13.

DALMAU, Jorge: "Historia de la villa y castillo de Llers", *Revista de Girona*, núm. 34, Diputació de Girona, Girona, any 1966, pp. 29-37.

EGEA, Antoni: "Llers. Els homes i els fets", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 14, Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, any 1979-1980, pp. 263-338.

MONTANER, Josep M. i MUXÍ, Zaida: "Pelayo Martínez, el Mediterranisme com a estratègia", *Revista de Girona*, núm. 228, Diputació de Girona, Girona, pp. 84-87.

WEBGRAFIA

Arxius de premsa

- € http://streaming.ajgirona.org:9090/pandora/cgi-bin/Pandora.exe?xslt=ejemplar;publication=Pirineo,%20El;day=16;month=12;year=1939;page=002;id=0000399372;collection=pages;url_high=pages/Pirineo,%20El/1939/193912/19391216/19391216002.pdf;lang=ca;encoding=utf-8
- € http://streaming.ajgirona.org:9090/pandora/cgi-bin/Pandora.exe?xslt=ejemplar;publication=Pirineo,%20El;day=29;month=09;year=1939;page=002;id=0000399106;collection=pages;url_high=pages/Pirineo,%20El/1939/193909/19390929/19390929002.pdf;lang=ca;encoding=utf-8

Pelayo Martínez

- € <http://www.coac.net/COAC/exposicions/GIRONA/1999/Pelayo/>

Introducció: final de la Guerra Civil Espanyola

- € http://ca.wikipedia.org/wiki/Batalla_de_l%27ebre#cite_ref-3

Detalls de les tropes de Catalunya

- € http://ca.wikipedia.org/wiki/Enrique_L%C3%ADster_Forj%C3%A1n
- € http://es.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Solchaga

Belchite

- € http://ca.wikipedia.org/wiki/Batalla_de_Belchite
- € <http://curiosahistoria.blogspot.com/2008/07/belchite.html>

Corbera d'Ebre

- € http://ca.wikipedia.org/wiki/Corbera_d%27Ebre
- € <http://www.poblevell.cat/ca/intro.htm>

AGRAÏMENTS

En primer lloc, voldria dir gràcies a l'ajuntament de Llers per proporcionar-me tota la informació vital pel treball, i també per la facilitat que em van donar a l'hora de consultar-la.

També voldria agrair, encara que potser no sigui necessari, a la biblioteca de Figueres per la gran ajuda que em van oferir en consultar totes les revistes, fotografies i altres dades.

En tercer lloc, no vull oblidar l'ajuda del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, a l'arxiu de Girona, on em van proporcionar molta informació bastant necessària pel treball, sobretot per l'apartat de la reconstrucció de Llers, amb les cartes de Pelayo Martínez i alguna fotografia del Poble Nou, per exemple.

A més, també li voldria agrair a Antoni Bonal, per proporcionar-me la primera informació que va fer que m'interessés més el treball, quan acabava de començar, i a les senyores Maria Ferrussola i Montserrat Cabanyó a més del seu marit Joan Beya, per deixar-se entrevistar i proporcionar-me informació per farcir aquest treball de tots els detalls necessaris. Tot i així, no hagués pogut contactar amb elles sense l'ajuda de la Núria, un altre contacte d'en Fernando, que viu també a Llers i que em va ajudar per contactar amb les testimonis.

Gràcies també a en Gabriel, per acompanyar-me per Llers a fer fotografies de les restes de cases que, avui en dia, encara es poden veure. Què millor per un treball de la destrucció de Llers que les fotos pròpies de les restes que queden?

No voldria oblidar l'agraïment als meus pares, els quals m'han acompanyat a Belchite per a fer les fotografies personals per a aquest treball, i especialment la meva mare, que també m'ha portat a Girona i Llers quan jo ho necessitava per tal de trobar la informació. Sense ells hi hagués hagut d'anar en tren o autobús i hagués sigut més difícil tot.

Finalment, el més important de tots: en Fernando. Ell m'ha ajudat en tot, començant pel tema. Ell me'l va proposar, entre d'altres, degut a la meva indecisió, i no vaig pensar-m'ho dues vegades. També em va acompanyar a Llers en les dues entrevistes que vaig fer, i això va servir per fer-la de més interès. Em va ajudar molt amb tots els meus dubtes, com a bon tutor, però sempre tenia alguna proposta per tal de millorar el treball, tot i haver-me dit que li semblava bé.

Gràcies a tots.

ANNEXOS 1

GALERIA FOTOGRÀFICA

LLERS ABANS DE L'EXPLOSIÓ

Llers abans de 1939 (des de la serra d'en Sibecas)

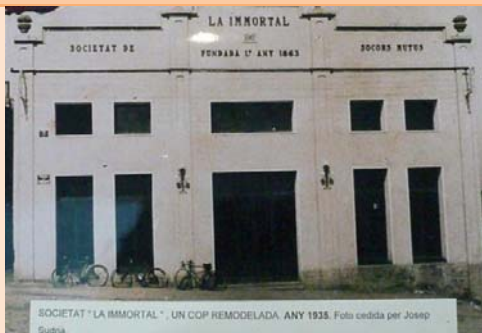
Cases del barri de St. Sebastià, al fons campanar i Església

Vista del poble des de l'antic campanar

Vista parcial del barri de Llagostera

Societat "La Immortal", un cop remodelada

Vista parcial del barri de Llagostera

RUÏNES DEL POBLE VELL

RUÏNES DE CAN MOLAR, AL CARRER NOU, DESPRÉS DE L'EXPLOSIÓ DE 1939. Foto Arxiu Ajuntament de Llers.

FOTOS DE RUÏNES DE LLERS FETES PER MI

Restes del Castell de Llers

Restes d'una antiga casa

Restes de la façana d'una casa

Mur a prop de la església "volada"

Emplaçament de l'església de St. Julià

BELCHITE I CORBERA D'EBRE

Vista general del Belchite vell

Vista parcial de ruïnes de Corbera d'Ebre

POBLE NOU I MAS DE LA DINAMITA

Vista general del mas i camp d'aviació de Cabanes

Vista mas de la dinamita (anteriorment fàbrica de maons)

Lloc on es preparava la pólvora (trilita)

Vista parcial del poble nou ja construït

ALTRES

Enterrament de l'assassinat alcalde Eugeni Arolas

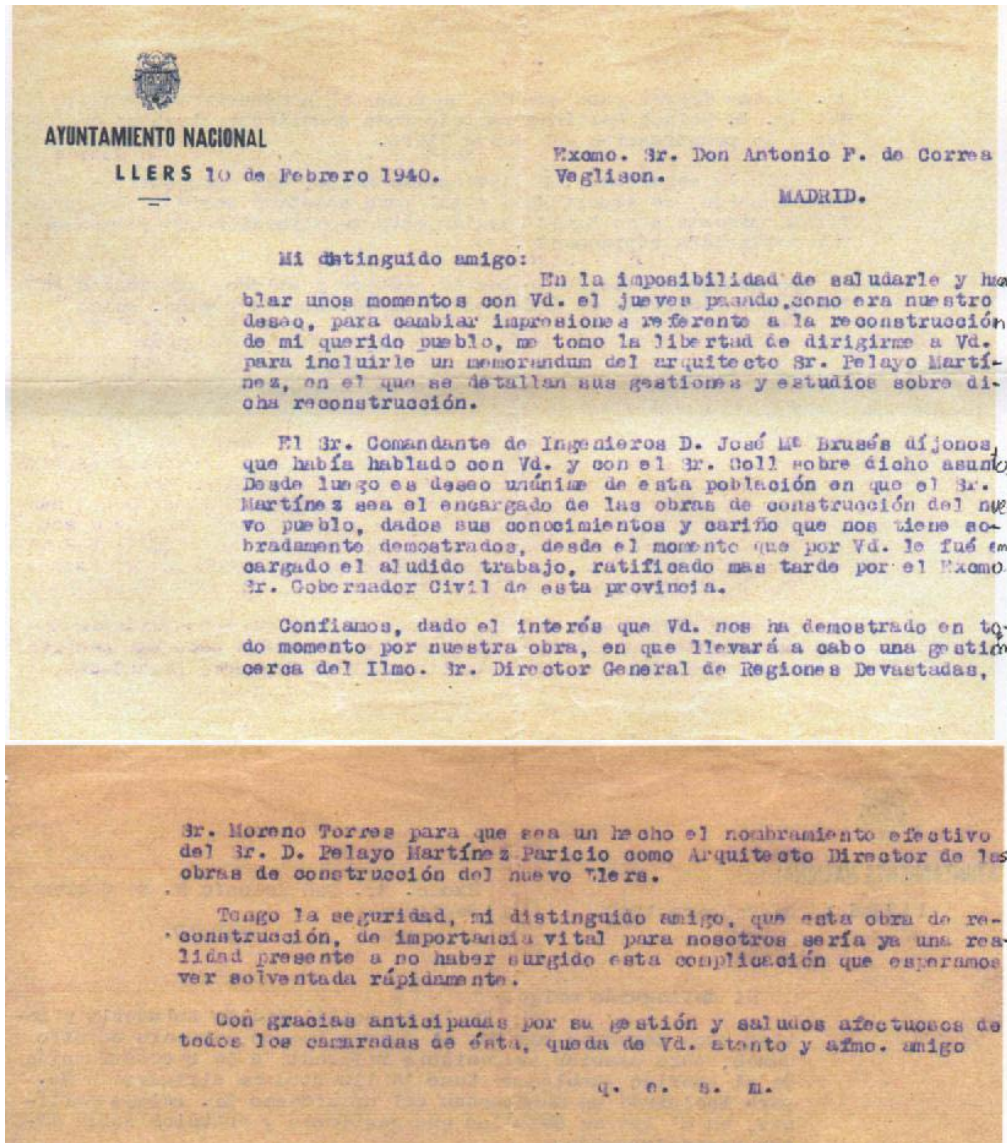
Església del Poble Nou

ANNEXOS 2

CARTES RELACIONADES AMB LA RECONSTRUCCIÓ DE LLERS

I- 10 de febrer de 1940.

Alcalde de Llers a Don Antonio F. de Correa Veglison, Madrid

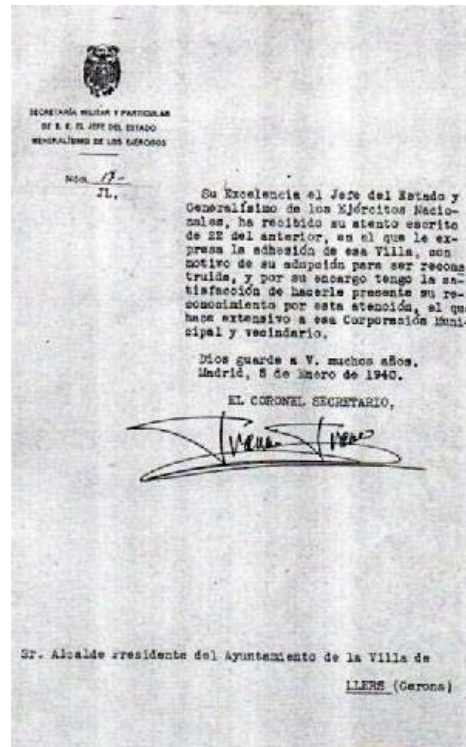
Agraïment de l'alcalde per la reconstrucció de Llers i pel futur nomenament de Pelayo Martínez com a arquitecte del nou poble.

II - 5 de març de 1940

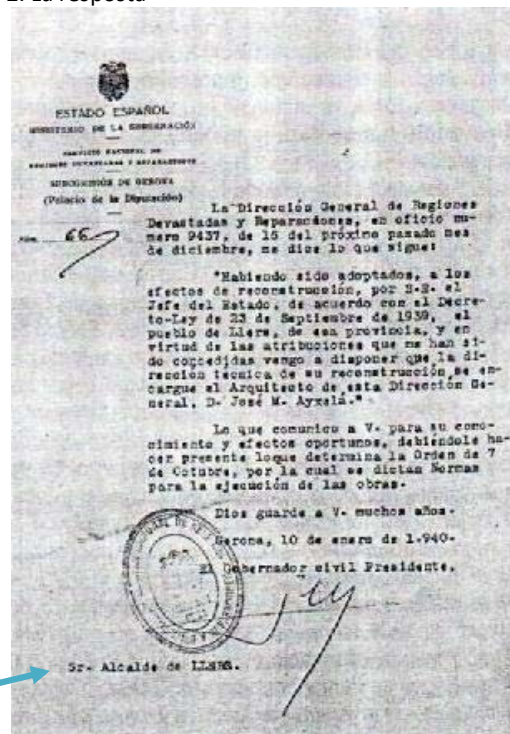
Alcalde de Llers a Franco

"Excmo. Sr.
Por Decreto de 15 de Diciembre de 1939, el Generalísimo, Jefe del Estado, adoptó el pueblo de Llers.
Vaya, ante todo, reiteradamente, la gratitud de Llers, para quien supo reconquistar España, tras cruentos sacrificios, y sabe reconstruir la civilización y los pueblos.
No es un simple formulismo la redacción de una memoria que acompañe al expediente que se instruye de acuerdo con lo que dispone la orden de 7 de octubre de 1939, el que mueve al suscrito en representación del Ayuntamiento de Llers, y, más aún, en representación de todo el pueblo, que espera con verdadera ansiedad la construcción con el auxilio del estado de un nuevo grupo de viviendas que venga a substituir la ruina de sus hogares destrozados por la barbarie roja y les permita desenvolver nuevamente y con toda normalidad sus actividades agrícolas que son, en definitiva, su única fuente de vida y de prosperidad.
La destrucción de Llers constituye ya un hecho histórico en la gran epopeya de nuestra guerra de liberación. Autoridades, personalidades, prensa nacional, que ha mostrado al mundo gráficamente las ruinas candentes aún de un pueblo mártir, se ha dado perfecta cuenta del acto incalificable cometido por unos seres infrahumanos que desahogaron su impotencia y su máxima cobardía en el preciso momento de su huida hacia Francia al través de la cordillera Pirenaica acosados por las vanguardias del victorioso Ejército Nacional acaudillado por S.E. el Generalísimo.
La reconstrucción de nuestra Villa es, pues, necesaria y urgente para que puedan volver al seno del terruño aquellos que forzosamente han debido de abandonarlo temporalmente, para no dejar yermos sus campos, sus viñedos, sus olivares, sus ganados, para salvar, en fin, su economía destrozada por la catástrofe, economía que es parte integrante, aunque modestísima, de la economía de la Patria (...).
(...) Evidentemente han de surgir dificultades ante la construcción de un nuevo pueblo, dificultades que serán seguramente superadas porque lo quiere así nuestro Caudillo que no las conoció para conducirnos a la Victoria y por el esfuerzo que para superarlas no ha de regatear este Municipio.
El tipismo de Llers, pueblo Ampurdanés y por tanto, Español, ha dejado de existir. Sobre sus cimientos milenarios hoy existe un montón de ruinas que muestran en su carne viva la herida mortal causada por el paso de la horda aliada, y en indigna convivencia, con la barbarie moscovita. Aspiramos a que sus ruinas queden como monumento Nacional para mostrar a las generaciones venideras el paso de esa barbarie.
Y aspiramos, interpretando el deseo del Caudillo y el espíritu de la España Imperial, a que pronto sea un hecho la creación del nuevo núcleo urbano, del nuevo Llers, con un tipismo adecuado a las necesidades y exigencias de los tiempos modernos y cuyas comodidades, absolutas o relativas, compensen la nostalgia de sus moradores que tanto amaron y que con tanta añoranza han tenido que abandonar los hogares donde llegaron a la vida ellos y tantas generaciones que les precedieron".
Llers 5 de Marzo de 1940
EL ALCALDE

1. Es demana la construcció d'un nou centre urbà i conservar ruïnes per poder-les veure en futures generacions.

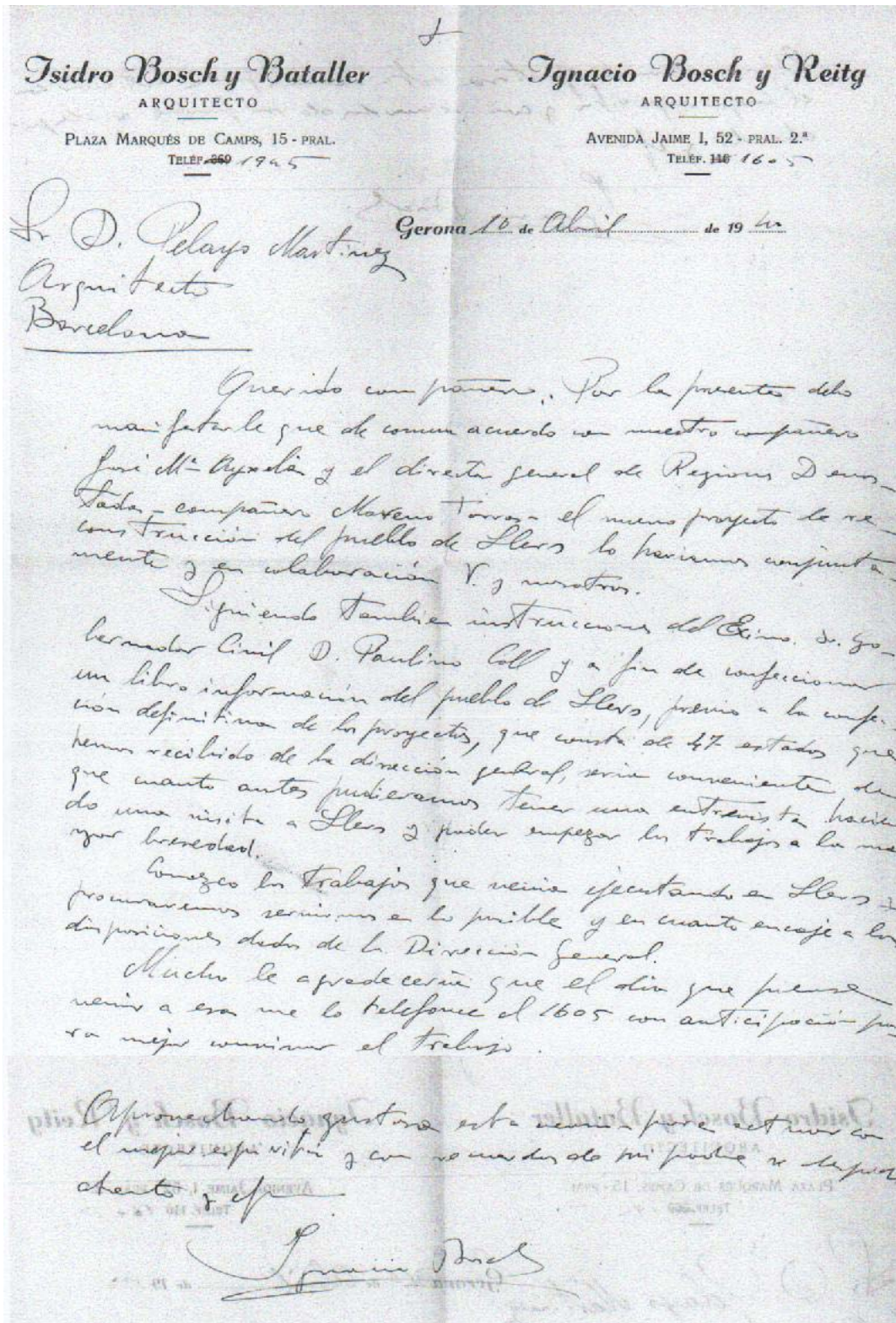
2. La resposta

3. Es nomena a D. José M. Aixelá director tècnic de la reconstrucció de Llers

III - 10 d'abril de 1940

Ignacio Bosch i Reig a Pelayo Martínez

Ignacio Bosch li diu a Pelayo Martínez que faran el projecte del nou Llers junts i vol quedar per començar-hi a treballar

IV - 16 de maig de 1940

Joan Puig (capellà de Llers) a Pelayo Martínez

Llers, 16 de Mayo de 1940.
Sr D. Pelayo Martínez.
Apreciado Sr mío: Ayer me olvidé manifiestarte mi opinión de que, en el informe que se ha pedido a V., se refleje la urgencia de la reconstrucción de esta villa, a causa de no existir local para templo ni esbarjo; por cuyo motivo muchos se ven privados de tomar parte en los actos religiosos y ninguno de los jóvenes de ambos sexos, desde los 12 años, se abstiene de acudir a la cercana ciudad de Figueras, a raíz peligrosa para la moralidad.
Le saluda en afm^{os} amigos y s. s.
g. e. s. m.
Juan Puig, Pbro, Cura-párroco.

Joan Puig demana a Pelayo Martínez que inclogui en el seu informe la pressa per la reconstrucció del poble, ja que no hi ha lloc per fer activitats religioses, s'ha d'anar a Figueres per fer-les.

V - Antonio Pineda a Pelayo Martínez (data desconeguda)

L. D. Pelayo Martínez.
Querido compañero y amigo: Espero, recibas, (si no las tienes ya) noticias de tu asunto de Llers;
Dio la casualidad que, en un momento muy oportuno, hablé de ello al Sr. con la Dirección General;
Te felicito por el resultado, y aun que la verdad sea dicha, no quiero ni puedo apuntarme aunque fuese por la solución de todos modos, como las prometí en mi precedente viaje a Madrid, ampliar la información, dada por teléfono, te agradeceré, me des algún

detalle, más esteros.
No me valgan dificultades de
última hora.
Adios, un abrazo;
De fin de tu compañero
Antonio Pineda

Missatge de l'arquitecte Antonio Pineda en què felicita a Pelayo Martínez per la feina que fa i li demana més detalls d'aquest.

VI - Eugeni Arolas Vergés al Gobernador Civil de Navarra (data desconeguda)

AYUNTAMIENTO NACIONAL
LLERS
Alcaldía.

Excmo. Sr. Gobernador Civil de Navarra
Don Antonio F. de Gorrea y Veglión.
PAMPLONA.

Mi muy respetable y distinguido amigo:

Como ampliación al telegrama que me permití dirigirle con fecha 2 del corriente, le escribo, apelando al interés que durante su acertada e inolvidable actuación al frente de esta provincia, demostró V.E. para la reconstrucción inmediata de este desgraciado pueblo, a fin de ver si es posible conseguir que eventualmente y exclusivamente para Tlera, sea nombrado para dirigir las obras Don Pelayo Martínez Paricio, arquitecto a quien V.E. encargó la redacción del anteproyecto.

Me permito hacer a V.E. esta petición - que hago en nombre mío, de mis compañeros y del pueblo todo - en vista del contenido del Decreto de 23 Septiembre ppdo. cuyo art. 2º establece la intervención de los técnicos del Estado. Y aunque ya conoce V.E. el cariño y entusiasmo con que se ha tomado D. Pelayo Martínez el asunto de la reconstrucción de Tlera, debo hacerle presente la gran ventaja que para esta villa representaría contar no solo con la reconocida capacidad técnica de dicho señor, si no también con su gran conocimiento de las condiciones rurales de este Municipio y el cariño que por nosotros siente por ser sus ascendientes hijos de Tlera, cariño que ha demostrado por los trabajos preliminares ya realizados y por ser la reconstrucción del pueblo su idea predominante.

Estoy seguro que V.E. en quien tanto confiamos y seguimos confiando para conseguir no solo que la reconstrucción de Tlera sea una realidad, si no una realidad magnífica orgullo de la Nueva España, nos seguirá prestando su valioso apoyo, para en este caso conseguir sea nombrado D. Pelayo Martínez para la edificación de esta nueva villa exclusivamente.

Anticipo a V.E. las más expresivas gracias en nombre mío y de toda la población, en la seguridad de que en todo momento puede disponer como guste de su más afectuoso y

S.S.

Eugenio Arolas Vergés.
Alcalde de Tlera.

Petició del nomenament de Pelayo Martínez com a encarregat de dirigir les obres del Poble Nou de Llers

TRANSCRIPCIÓ DE LES CARTES DIFÍCILS DE LLEGIR

I. Alcalde de Llers a Don Antonio F. de Correa Veglison, Madrid

Exmo. Sr. Don Antonio F. de Correa Veglison
MADRID.

10 de Febrero 1940

Mi distinguido amigo:

En la imposibilidad de saludarle y hablar unos momentos con Vd. el jueves pasado. Como era nuestro deseo, para cambiar impresiones referente a la reconstrucción de mi querido pueblo, me tomo la libertad de dirigirme a Vd. para incluirle un memorandum del arquitecto Sr. Pelayo Martínez, en el que se detallan sus gestiones y estudios sobre dicha reconstrucción.

El Sr. Comandante de Ingenieros D. José Mª Brusés díjonos que había hablado con Vd. y con el Sr. Coll sobre dicho asunto. Desde luego es deseo unánime de esta población en que el Sr. Martínez sea el encargado de las obras de construcción del nuevo pueblo, dados sus conocimientos y cariño que nos tiene sobradamente demostrados, desde el momento que por Vd. le fué encargado el aludido trabajo, ratificado más tarde por el Excmo. Sr. Gobernador Civil de esta provincia.

Confiamos, dado el interés que Vd. nos ha demostrado en todo momento por nuestra obra, en que llevará a cabo una gestión cerca del Ilmo. Sr. Director General de Regiones Devastadas, Sr. Moreno Torres para que sea un hecho el nombramiento efectivo del Sr. D. Pelayo Martínez Paricio como Arquitecto Director de las obras de construcción del nuevo Llers.

Tengo la seguridad, mi distinguido amigo, que esta obra de reconstrucción, de importancia vital para nosotros, sería ya una realidad presente a no haber surgido esta complicación que esperamos ver solventada rápidamente.

Con gracias anticipadas por su gestión y saludos afectuosos de todos los camaradas de ésta, queda de Vd. atento i afmo. Amigo.

q. e. s. m.

II. Alcalde de Llers a Franco

2. La respuesta

Su excelencia el Jefe del Estado y Generalísimo de los Ejércitos Nacionales, ha recibido su atento escrito del 22 del anterior, en el que le expresa la adhesión de esa Villa, con motivo de su adopción para ser reconstruida, y por su encargo tengo la satisfacción de hacerle presente su reconocimiento por esta atención, el que hace extensivo a esa Corporación Municipal y vecindario.

Dios guarde a V. muchos años.

Madrid, 5 de Enero de 1940.

EL CORONEL SECRETARIO,

Sr. Alcalde Presidente del Ayuntamiento de la Villa de LLERS (Gerona)

3. Nomenament de D. José M. Aixelá director tècnic de la reconstrucció de Llers

La Dirección General de Regiones Devastadas y Reparaciones, en oficio numero 9437, de 16 del próximo pasado mes de diciembre, me dice lo que sigue:

“Habiendo sido adoptados, a los efectos de reconstrucción, por S.E. el Jefe del Estado, de acuerdo con el Decreto-Ley de 23 de Septiembre de 1939, el pueblo de Llers, de esa provincia, y en virtud de las atribuciones que me han sido concedidas vengo a disponer que la dirección técnica de su reconstrucción se encargue el Arquitecto de esta Dirección General, D. José M. Aixelá”

Lo que comunico a V. para su conocimiento y efectos oportunos, debiéndole hacer presente lo que determina la Orden de 7 de Octubre, por la cual se dictan Normas para la ejecución de las obras.

Dios guarde a V. muchos años.

Gerona, 10 de enero de 1.940.

El Gobernador civil Presidente,

Sr. Alcalde de LLEERS.

III. Antonio Pineda a Pelayo Martínez (data desconeguda)

Gerona 10 de Abril de 1940

Sr. D. Pelayo Martínez
Arquitecto
Barcelona

Querido compañero. Por lo presente debo manifestarle que de común acuerdo con nuestro compañero José Mª Aixelà y el director general de Regiones Devastadas –compañero Moreno Torras- el nuevo proyecto de reconstrucción del pueblo de Llers lo haríamos conjuntamente y en colaboración V. y nosotros.

Siguiendo también instrucciones del Excmo. Sr. Gobernador Civil D. Paulino Coll y a fin de confeccionar un libro información del pueblo de Llers, [...] a la confección definitiva de los proyectos, que consta de 47 estados que hemos recibido de la dirección general, sería conveniente de que cuanto antes pudiéramos tener una entrevista haciendo una visita a Llers y poder empezar los trabajos a la mayor brevedad.

Conozco los trabajos que venía ejecutando en Llers y procuraremos servirnos en lo posible y en cuanto encaje a las disposiciones dadas de la Dirección General.

Mucho le agradecería que el día que fiense venir a esa me lo telefonee al 1605 con anticipación fuera mejor convenir el trabajo.

Aprovechando gustoso está [...] el mejor [...] y con recuerdos de mi padre se despide atento y [...],

Ignacio Bosch

IV. Joan Puig (capellà de Llers) a Pelayo Martínez

Llers 16 de Mayo de 1940
Sr. D. Pelayo Martínez

Apreciado Sr. mío: ayer me olvidé manifestarle mi opinión de que, en el informe que se ha pedido a V., se refleje la urgencia de la reconstrucción de esta villa, a causa de no existir local para templo ni esbarjo; por cuyo motivo muchos se ven privados de tomar parte en los actos religiosos y ninguno de los jóvenes de ambos sexos, desde los 12 años, se abstiene de acudir a la cercana ciudad de Figueras, asaz religiosa para la moralidad.

Le saluda su a^{mo}. Amigo y s. s.

g. e. s. m.

Juan Puig, [...], Cura-párroco.

V. Antonio Pineda a Pelayo Martínez (data desconeguda)

Sr. D. Pelayo Martínez:

Querido compañero y amigo: Espero, recibirás, (si no las tienes ya) noticias de tu asunto de Llers;

Dio la casualidad que, en un momento muy oportuno, hablé de ello algo con la Dirección General;

Le felicita por el Resultado, y aunque la verdad sea dicha, no quiero ni puedo apuntarme aunque tanto por la solución .

De todos modos, como les prometí en mi próximo viaje a Madrid, ampliar la información, dada por teléfono, te agradeceré, me des algún detalle, más extenso.

No creo valgan [...] de última hora.

Adiós, un abrazo;

[...] de tu compañero

Antonio Pinedafualba

LLISTA D'EDIFICIS MALMESOS PER L'EXPLOSIÓ

EDIFICIS TOTALMENT DESTRUÏTS

Nº de orden	Nombre del propietario	Calle	Nº	Plantas del edificio
1	José Bonet Figueras	Nueva	2	Bajos y 2 pisos
2	José Rosa Moli	Id	1	Bajos, piso y pajar
3	Demetrio Pous Bach	Id	9	Bajos, piso y pajar
4	Blanca de Manresa Vda Molar	Id	10-12	Bajos y 2 pisos
5	Blanca de Manresa	Id	14	Bajos y 2 pisos
6	Pedro Planas Bach	Id	7	Bajos y 1 piso
7	José Lasplanas Ametller	Id	16	Bajos y 2 pisos
8	Pedro Planas Bach	Id	9	Bajos y 2 pisos
9	Narciso Bosch Nasplesa	Id	18	Bajos y 2 pisos
10	Juan Fábrega Arolas	Id	13	Bajos y 2 pisos
11	Juan Fábregas Arolas	Id	17	Bajos, piso y pajar
12	Pedro Casagran	Id	-	Bajos y 2 pisos
13	Julián Pi Brugat	Id	22	Bajos y 1 piso
14	Eugenio Arolas Verges	Id	24	Bajos y 2 pisos
15	Eugenio Arolas Vergés	Id	26	Bajos
16	Gerónimo Masó Garriga	Mayor	1	Bajos y 2 pisos
17	Luis Malet Bosch	Id	4	Bajos y pajar
18	Gerónimo Masó Garriga	Id	3	Bajos y 2 pisos
19	Mercedes Ferreres Rost	Id	6	Bajos y 2 pisos
20	Melchor Camps Comas	Id	8	Bajos y 2 pisos
21	Rafael Fortiana Ros	Id	5	Bajos y tres pisos
22	José Sudriá Masó	Id	7	Bajos y 2 pisos
23	Pedro Fábrega Planas	Id	10	Bajos y 2 pisos
24	Juan Picamal Bigas	Id	9	Bajos y 2 pisos
25	Melchor Camps Comas	Id	12	Bajos y 1 piso
26	Jacinto Vila Camps	Id	11	Bajos y 2 pisos
27	Julián Pi Brugat	Id	3	Bajos y 2 pisos
28	Juan Picamal Bigas	Id	13	Bajos y 2 pisos
29	Fausto Dalmau Puig	Id	16	Bajos y 2 pisos
30	Arturo Berra Pujolar	Id	15	Bajos y 2 pisos
31	Teresa Camps Sudriá	Id	18	Bajos y 2 pisos
32	Maria Juá Dalmau	Id	17	Bajos y 2 pisos
33	Angela Caixas Abós	Id	20	Bajos y 2 pisos
34	Gerónimo Garriga Gadilla	Id	19	Bajos y 2 pisos
35	Juan Pous Ferrusola	Id	22	Bajos y 2 pisos
36	Teresa Llovet Trias	Id	21	Bajos y 2 pisos
37	Lorenzo Bosch	Id	22	Bajos y 2 pisos
38	Teresa Llovet Trias	Id	-	Bajos y 2 pisos
39	Carme y Matilde Vives	S.	-	Bajos y 2 pisos

		Sebastian		
40	José Giralt Sagué	Id	6	Bajos, piso y pajar
41	Carme y Matilde Vives	Id	3	Bajos y 2 pisos
42	Buenaventura Girbas Marques	Id	8	Bajos, piso y pajar
43	José Pous Ribas	Id	2	Bajos y 2 pisos
44	Francisca Rosa Vives	Id	7	Bajos y 2 pisos
45	Carmen y Matilde Vives	Id	5	Bajos y 2 pisos
46	José Oliver Llopart	Id	11	Bajos y 2 pisos
47	José M ^a Llach Cambó	Id	-	Bajos y 1 piso
48	José M ^a Llach Cambó	Id	12	Bajos y 2 pisos
49	Maria Bonaterra Baldoira	Id	23	Bajos y 1 piso
50	Maria Bosch Major	Id	14	Bajos
51	Maria Bonaterra Baldoira	Id	9	Bajos y 2 pisos
52	Pedro Giralt Bosch	Id	16	Bajos y 2 pisos
53	Jaime Jué Cros	Id	18	Bajos y 2 pisos
54	Pedro y Carmen Batela Sudriá	Id	15	Bajos y 2 pisos
55	Maria Font Cordoní	Id	20	Bajos y 1 piso
56	José Olivet Llopart	Id	17	Bajos y 2 pisos
57	Sebastian Baye Martí	Id	22	Bajos y 1 piso
58	Ana Bosch Xaudiera	Id	19	Bajos, piso y pajar
59	Magdalena Xaudiera Gironella	Id	21	Bajos y 2 pisos
60	Sebastián Beya Martí	Id	26	Bajos y 2 pisos
61	Ramón Ricart Llovet	Id	-	Bajos
62	Pedro y Carmen Estela Sudriá	Id	25	Bajos y 2 pisos
63	Dolores Vilá espigol	Id	28	Bajos y 2 pisos
64	Francisco Cortada Caixás	Id	30	Bajos y 2 pisos
65	Esteban Mir Lasplazas	Id	31	Bajos y 2 pisos
66	Jaime Jué Cros	Id	32	Bajos y 2 pisos
67	Pedro Jué Blassi	Id	34	Bajos y 2 pisos
68	Francisco Cortada Caixás	Id	36	Bajos y 2 pisos
69	Francisco Cortada Caixás	Id	-	Bajos y pajar
70	José Ferrusola Pau	Id	38	Bajos y 2 pisos
71	Simón Dalmau Simón	Id	40	Bajos y 2 pisos
72	Rogelia Brugas Lavall	Id	42	Bajos y 2 pisos
73	Pedro Caragol Tarres	Id	44	Bajos y 2 pisos
74	José Llovet Aymar	Id	48	Bajos y 2 pisos
75	Maria Rigau Blassi	Id	50	Bajos y 2 pisos
76	Agustina Rigau Vda. Noguera	Id	52	Bajos y 2 pisos
77	Julián Batlle Miró	Id	54	Bajos, piso y pajar
78	Eduardo Trias Pagés	Id	56	Bajos y 2 pisos

79	Alejandro de Traver	Id	58	Bajos y 2 pisos
80	Alejandro de Traver	Id	-	Bajos, piso y pajar
81	Carmen y Matilde Vives	Id	1	Bajos y 2 pisos
82	Sebastian Beya Martí	Id	24	Bajos y 2 pisos
83	José de Traver	Id	4	Bajos y 2 pisos
84	Maria Jué Dalmau	Plaza	3	Bajos, piso y pajar
85	Florencio Llopart Subirats	Id	15	Bajos y 2 pisos
86	Margarita Casadevall Horts	Id	6	Bajos y 1 piso
87	Alberta Llorens Montaña	Id	7	Bajos y 2 pisos
88	Francisco Montaña Pujolar	Id	7	Bajos y 1 piso
89	Hermenegildo Rotllens Vives	Id	13	Bajos y 3 pisos
90	Francisco Comas Masó	Id	14	Bajos, 2 pisos y pajar
91	Víctor Teixidor Vives	Id	8	Bajos y 2 pisos
92	Ana Arnautó Ponset	Id	10	Bajos y 2 pisos
93	Dolores Picamal Beya	Id	12	Bajos y 3 pisos
94	Gerónimo Masó Garriga	Plaza	-	Bajos, 2 pisos y pajar
95	Julia Comas Albert	Id	11	Bajos y 2 pisos
96	José Fabrega Arolas	Las Llissas	10	Bajos y 1 piso
97	Maria Sagué Puli	Id	16	Bajos, 1 piso y pajar
98	Pedro Durán	Id	11	Bajos y 1 piso
99	Joan Paiteví Guillaumes	Id	22	Cuadras
100	Rosa Bonal Bertran	Fuerza	1	Bajos, piso y pajar
101	Andrés Vives Cortada	Id	7	Bajos y 2 pisos
102	Agustina Kaudiera Carreras	Id	5	Bajos, piso y pajar
103	Abdón Hortal Ribas	Id	9	Bajos y 2 pisos
104	Teresa Bonal Carreras	Id	8	Bajos y 1 piso
105	Juan Vives Giralt	Id	-	Bajos y 2 pisos
106	Maria Jué Dalmau	Id	10	Bajos y 1 piso
107	Maria Pau Vidal	Id	21	Bajos, 2 pisos y pajar
108	Miguel Puig Sudriá	Id	23	Bajos y pajar
109	José Buset Nicart	Id	18	Bajos y 2 pisos
110	Juan Trias Burjó	Id	25	Bajos y 2 pisos
111	Casimiro Montaña Pi	Id	22	Bajos y 2 pisos
112	Rosa Bonal Bertran	Id	31	Bajos y 2 pisos
113	Leonor Oliver Surroca	Id	33	Bajos, piso y pajar
114	Luis Ribera Moy	Id	35	Bajos, piso y pajar
115	Amadeo Pous Rigau	Id	39	Bajos y 2 pisos
116	Francisca Carreras Planell	Id	34	Bajos, piso y pajar
117	Martin Masdevall Martí	Id	32	Bajos y 1 piso
118	Francisco Comas Masó	Id	45	Bajos y 1 piso
119	Juan Mallart	Id	36	Bajos, piso y pajar

120	Jaime Vehí Fortiana	Id	38	Bajos y 2 pisos
121	Dolores Puig Marqués	Id	14	Bajos y 2 pisos
122	Antonio Giralt Benaset	Id	40	Bajos, 2 pisos y pajar
123	Francisco Comas Simón	Id	42	Bajos, 2 pisos y pajar
124	Martin Masdevall Martín	Id	44	Bajos, piso y pajar
125	Jaime Serra Ferrusola	Id	37	Bajos y 2 pisos
126	Jaime Martí Verges	Id	41	Bajos, piso y pajar
127	Gerónimo Garriga Gadilla	San Quirico	2	Bajos y 1 piso
128	Salvador Pujolar Llandrich	Id	25	Pajar
129	Francisco Comas Simón	Id	-	Bajos y pajar
130	Abdón Hortal Ribas	Mas Vidal	10	Bajos y 2 pisos
131	Dolores Martí Vergés	Llagostera	4	Bajos, piso y pajar
132	Francisco Sudriá Simón	Id	7	Bajos y 1 piso
133	Pedro Roura Martí	Id	6	Bajos y 2 pisos
134	José Salvatella de Riera	Id	8	Bajos y 2 pisos
135	Isabel Guardiola Lasplazas	Id	10	Bajos y 1 piso
136	Luis Malet Bosch y consorte	Id	12	Bajos y 2 pisos
137	Joaquín Cusí Fortunet	Id	13	Bajos y 2 pisos
138	Carlos Pau Vidal	Id	14	Bajos y 1 piso
139	Laura Milieri Vda. Estela	Id	15	Bajos, piso y pajar
140	José Xaudiera Rotllens	Id	16	Bajos y 2 pisos
141	José Xaudiera Rotllens	Id	-	Bajos y molino
142	Jaime Perpiñá Borraset	Llagostera	14	Bajos, piso y pajar
143	Buenaventura Sagué Rost	Id	19	Bajos, piso y pajar
144	Buenaventura Sagué Rost	Id	-	Bajos y pajar
145	Cosme Bonal Casadevall	Id	21	Bajos y 2 pisos
146	Vicente Camps Sibecas	Id	22	Bajos y 1 piso
147	Narcisa Vergés Pi	Id	24	Bajos y 1 piso
148	Narcisa Vergés pi	Id	26	Bajos, piso y pajar
149	Juan Ripoll	Id	45	Bajos y 1 piso
150	Jaime Juan Badruna	Id	56	Bajos y 1 piso
151	Rafael Baliá Estela	Id	58	Bajos, piso y pajar
152	Rosario Bosch Daidé	Id	62	Bajos
153	Agustin Homs	Id	64	Bajos y 1 piso
154	Ignacia Pujolar Fortunet	La Vall	54	Bajos y 2 pisos
155	Miguel Lavall Arnautó	Carretera	-	Bajos

EDIFICIS PARCIALMENT DESTRUÏTS

Nº de orden	Nombre del propietario	Calle	Nº	Plantas del edificio
1	Aniceto Bagó Vergés	Nueva	4	Bajos y 2 pisos
2	Jacinto Moncanut Vila	Id	3	Bajos y 1 piso

3	Pedro Caragol Tarrés	Id	6	Bajos, piso y pajar
4	Nuria Mir Jofre	Id	5	Bajos y 3 pisos
5	Pedro Fábrega Planas	Id	-	Bajos y 2 pisos
6	Miguel Lavall Arnautó	Plaza	1	Bajos y 2 pisos
7	Irene Bassagañas	Id	2	Bajos y 1 piso
8	Narcisa Pujolar Sabater	Id	5	Bajos, 2 pisos y pajar
9	Vicente Martí Blassi	Id	-	Bajos y 2 pisos
10	Catalina Salvatella Puigferrer	Id	4	Bajos y 2 pisos
11	Luis Malet Bosch	Id	9	Bajos y 2 pisos
12	Rafael Pumarola Arnautó	P. Las Llisas	1	Bajos y 2 pisos
13	Catalina Quer Freixanet	Id	2	Bajos y 2 pisos
14	José Comamala Pujolar	Id	3	Bajos y 2 pisos
15	Concepción Montaña Giralt	Las Llisas	2	Bajos y 2 pisos
16	Gertrudis Oliveras Sudriá	Id	4	Bajos y 1 piso
17	Abdón Hortal Ribas	Id	6	Bajos y 2 pisos
18	Enrique Ribera Martí	Id	8	Bajos, piso y pajar
19	Leoncio Bosch Ripoll	Id	12	Bajos y 1 piso
20	Victor Teixidor Vives	Id	1	Bajos y 2 pisos
21	Pedro Ricart Busquete	Id	14	Bajos y 1 piso
22	Esteban Giralt Martí	Id	3	Bajos y 2 pisos
23	Catalina Calciner Pi	Id	18	Bajos y 2 pisos
24	Miguel Vives Miró	Las Llisas	20	Bajos y 2 pisos
25	Martín Ricart Frigola	Id	7	Bajos, piso y pajar
26	Demetrio Pous Miró	Id	9	Bajos, piso y pajar
27	Juan Paitevi Guillaumes	Id	24	Bajos, piso y pajar
28	Jaime Serra Ferrusola	Id	25	Bajos y 2 pisos
29	Isabel Guardiola Lasplazas	Id	28	Bajos y 1 piso
30	Sociedad La Inmortal	Fuerza	8	Bajos y salón baile
31	Sociedad La Inmortal	Id	4	Bajos y salón baile
32	Vicente Martí Blassi	Id	6	Bajos y 1 piso
33	Rafael Pumarola	Id	3	Bajos y 2 pisos
34	Pilar Jubiñá Bosch	Id	13	Bajos y 2 pisos
35	Narciso Pujolar Lasplazas	Id	11	Bajos y 1 piso
36	Juan Vives Giralt	Id	17	Bajos y 1 piso
37	Juan Camps Pi	Id	15	Bajos y 1 piso
38	Juan vives Giralt	Id	19	Bajos y 2 pisos
39	Mercedes Martí Baldoira	Id	-	Bajos
40	Dolores Grau Pastors	Id	16	Bajos y 1 piso
41	Narcisa Vila Bosch	Id	20	Bajos, piso y pajar
42	Carmen Bosch Mención	Id	27	Bajos y 2 pisos
43	Casimiro Montaña Pi	Id	-	Bajos
44	Francisco Ripoll Rost	Id	29	Bajos y 1 piso

45	Herederos de Narciso Pujolar Batlle	Id	2	Bajos y 1 piso
46	Alberto Mercader Lasplazas	Fuerza	26	Bajos y 1 piso
47	Francisca Giralt Carreras	Id	28	Bajos y 2 pisos
48	Ignacio Bonal Sala	Id	34	Bajos y 1 piso
49	Tomás Pous Batlle	Id	30	Bajos y 1 piso
50	Bartolomé Pous Robira	Id	-	Bajos y 1 piso
51	José Puig Bosch	Id	12	Bajos y 1 piso
52	Casimiro Montaña Pi	Id	-	Patio
53	José Pous Ribas	S. Quirico	1	Bajos y 1 piso
54	Mercedes Comas Albert	Id	4	Bajos y 2 pisos
55	José Pous Ribas	Id	2	Bajos y 1 piso
56	Francisca Pous Dalmau	Id	6	Bajos y 2 pisos
57	Baudilio Fortiana Anglada	Id	3	Bajos y 1 piso
58	Aniceto Arolas Rost	Id	8-10	Bajos y 2 pisos
59	Maria Vergés Fortiana	Id	5	Bajos y 1 piso
60	Narciso Martí Viusá	Id	7	Bajos, piso y pajar
61	Mariano Pujolar Bosch	Id	14	Bajos y 2 pisos
62	Juan Trias Burjó	Id	9	Bajos, piso y buhardilla
63	Francisco Pujolar Estela	id	16	Bajos, piso y cubierto
64	Juan Fortiana Gironell	Id	11	Bajos y 2 pisos
65	Inés Vives Rigau	Id	15	Bajos y 1 piso
66	Buenaventura Pau Sagué	Id	17	Bajos y 2 pisos
67	Paulino Martí Pujol	Id	19	Bajos y 2 pisos
68	Dolores Vehí Rotllens	Id	21	Bajos, 2 pisos y cubierto
69	María Masó Pumarola	Id	12	Bajos y 1 piso
70	Amadeo Pujolar Estela	Id	13	Bajos y 1 piso
71	Enrique Bosch Vehí	Id	23	Bajos y 2 pisos
72	Ramón Estela Moy	Id	6	Bajos y 2 pisos
73	Pedro Casagran	Id	18	Bajos y 2 pisos
74	Ramón Salellas Estela	Mas Vidal	1	Bajos y 2 pisos
75	Andrés Rigau Perpiñan	Id	2	Bajos, piso y pajar
76	Francisco Comas Simón	Id	3	Bajos y 2 pisos
77	Dolores Estela Pujolar	Id	4	Bajos y 1 piso
78	Andrés Cortada Fábrega	Id	5	Bajos, piso y pajar
79	María Punset Viernes	Id	6	Bajos, piso y pajar
80	Inés Llopart Vives	Id	7	Bajos, piso y pajar
81	José Fabregas Arolas	Id	8	Bajos y 1 piso
82	Juan Testar Aymar	Id	9	Bajos y 1 piso
83	Juan Puli Batllo	Id	11	Bajos, piso y pajar
84	Ana Pau Vidal	Id	12	Bajos, piso y pajar
85	Ana Pau Vidal	Id	-	Pajar
86	Consuelo Dalmau Simón	Id	13	Bajos y 2 pisos
87	Ana Pau Vidal	Id	-	Bajos y 1 piso

88	Gerónimo Blassi Pujolar	Id	15	Bajos, 2 pisos y pajar
89	Gerónimo Blassi Pujolar	Mas Vidal	14	Bajos y pajar
90	Manuel Martí Pi	Id	16	Bajos y 1 piso
91	José Lasplazas Canet	Id	17	Bajos y 2 pisos
92	Magdalena Lasplazas Canet	Id	24	Bajos y 1 piso
93	Jaime Estela Barceló	Id	18	Bajos y 2 pisos
94	Dolores Estela Pujolar	Id	19	Bajor y 1 piso
95	Manuel Martí Pi	Id	20	Bajos, 1 piso y pajar
96	Concepción Barceló Montaña	Id	21	Bajos y 2 pisos
97	Concepción Barceló Montaña	Id	25	Bajos y pajar
98	Teresa Ferrer Parvorell	Id	26	Bajos y 1 piso
99	Maria Giralt Vives	Id	22	Bajos y 1 piso
100	Catalina Coll Camps	Id	23	Bajos
101	Pedro Casagran Alomar	Id	25	Bajos y 1 piso
102	Juan Poch Lladó	Id	8	Bajos
103	Antonio Giralt Benaset	Llagostera	1	Bajos, piso y pajar
104	Catalina Sudriá Ferrusola	Id	2	Bajos y 1 piso
105	Narciso Vila Bosch	Id	3	Bajos, piso y pajar
106	José Bonal Lavall	Id	5	Bajos y 2 pisos
107	José Gironella Ricart	Id	11	Bajos, piso y pajar
108	Hdos. de Martin Moncanut Miró	Id	9	Bajos y 1 piso
109	Pedro Sudriá Masó	Id	18	Bajos, piso y pajar
110	José Vergés Murrolla	Id	20	Bajos y 2 pisos
111	Jaime Giralt Oliveras	Id	23	Bajos y 1 piso
112	Dolores Cortada	Id	65	Bajos y 1 piso
113	Hermenegildo Rotllens Vives	Id	27	Bajos, piso y pajar
114	Hermenegildo Rotllens Vives	Id	28	Bajos y 1 piso
115	Agustín Goñi Mendizabal	Id	29	Bajos, piso y pajar
116	Catalina Ponset Pous	Id	30	Bajos y 1 piso
117	Pedro Ramis Jacomet	Id	31	Bajos y 1 piso
118	Baudilio Moncanut Bertran	Id	32	Bajos, piso y pajar
119	Juan Ferrer Rigau	Id	33	Bajos, piso y pajar
120	Jorge Ferrusola Ragué	Id	34	Bajos, piso y pajar
121	Francisco Beya Pous	Id	38	Bajos y 2 pisos
122	Andres Vives Cortada	Id	37	Bajos y 1 piso
123	Pedro Espigolé Lleona	Id	35	Bajos y 1 piso
124	Alejo Vehí Rotllens	Id	67	Bajos, piso y pajar
125	Lorenzo Pujolar Poch	Id	36	Bajos y 1 piso
126	Teresa Manera Costa	Id	68	Bajos
127	Esteban Xaudiera Tubert	Id	66	Bajos y 1 piso

128	Francisco Bosch Vives	Id	39	Bajos y 1 piso
129	Ana Ribas Batlle	Llagostera	40	Bajos
130	Miguel Riera Pi	Id	41	Bajos y 1 piso
131	Emilia Bosch Pla	Id	42	Bajos y 1 piso
132	Pedro Bosch Vehí	Id	43	Bajos y 1 piso
133	Hermenegildo Xaudiera Oliva	Id	44	Bajos
134	Rafael Estela Bassagañas	Id	52	Bajos y 1 piso
135	Salvador Pujolar Llandrich	Id	47	Bajos y 2 pisos
136	Agustin Bonal Sala	Id	48	Bajos, piso y pajar
137	Sebastian Arnautó Punset	Id	49	Bajos, piso
138	José Masdevall Llovet	Id	50	Bajos y 1 piso
139	Sebastián Arnautó Punset	Id	51	Bajos y 1 piso
140	Lucia Quer Xaudiera	Id	59	Bajos y 1 piso
141	Gregorio Prat Bech	Id	63	Bajos y 1 piso
142	Joaquin Bach Ricart	Id	54	Bajos y 1 piso
143	Hdros. de Miguel Homs	Id	55	Bajos y 1 piso
144	Lucia Quer Xaudiera	Id	57	Bajos y pajar
145	Julian Carreras Planells	Id	69	Bajos y 1 piso
146	Catalina Masdevall Llovet	Id	70	Bajos y 1 piso
147	Narciso Bonal Blach	Id	60	Bajos y 1 piso
148	Narcisa Xaudiera Oliva	Id	61	Bajos y 1 piso
149	José Pujol Llovet	Id	63	Bajos y pajar
150	Arsenio Vergés Fortiana	Id	65	Bajos, piso y pajar
151	José Pi Moncanut	Id	66	Bajos, piso y pajar
152	Jaime Pujol Camps	La Vall	1	Bajos, piso y pajar
153	Jaime Pujol Camps	Id	2	Bajos, piso y pajar
154	José Fortunet Salellas	Id	3	Bajos, piso y pajar
155	José Fortunet Salellas	Id	-	Bajos y 1 piso
156	Juan Martí Xaudiera	Id	4	Bajos y 1 piso
157	José Martí Forunet	Id	-	Bajos y 1 piso
158	Luis Camps Rigau	Id	5	Bajos y 1 piso
159	Luis Camps Rigau	Id	-	Bajos y pajar
160	Juan Martí Xaudiera	Id	6	Bajos y 2 pisos
161	Joaquina Gadilla Color	Id	7	Bajos y 2 pisos
162	Delfin Batlle Garriga	Id	8	Bajos, piso y pajar
163	José Batlle Vila	Id	9	Bajos, piso y pajar
164	Juan Quintana Camps	Id	11	Bajos y 1 piso
165	Juan Quintana y Marina Colomer	Id	12	Bajos
166	Luis Pujolar Martí	Id	13	Bajos y 1 piso
167	Francisco Martí Gadilla	Id	14	Bajos, piso y pajar
168	José Fortunet Dalí	Id	17	Bajos, piso y pajar
169	Jaime Fortunet Bonal	Id	20	Bajos y 1 piso

170	Teresa Gener Ramada	Id	18	Bajos y 1 piso
171	Teresa Gener Ramada	La Vall	-	Bajos y pajar
172	Francisco Martí Gadilla	Id	19	Bajos y 1 piso
173	Catalina Martí Pumarola	Id	10	Bajos, piso y pajar
174	Francisco Martí Cortada	Id	21	Bajos, piso y pajar
175	Jacinta Vila Camps	Id	24	Bajos y 1 piso
176	Pedro Guitart Batlle	Id	22	Bajos y 2 pisos
177	Jerónimo Miró Anglada	Id	25	Bajos y 1 piso
178	Jerónimo Miró Anglada	Id	26	Bajos, piso y pajar
179	Maria Vergés Baldoira	Id	27	Bajos y 2 pisos
180	Maria Vergés Baldoira	Id	-	Bajos y 2 pisos
181	Aniceto Arolas Rost	Id	28	Bajos y 1 piso
182	Aniceto Arolas Rost	Id	-	Bajos
183	José Cortada Fábregas	Id	29	Bajos y 1 piso
184	Gemma Bonal Casadevall	Id	40	Bajos y 1 piso
185	Bartolome Marça Jolis	Id	31	Bajos, piso y pajar
186	Bartolomé Marça Jolis	Id	35	Bajos y pajar
187	Gemma Bonal Casadevall	Id	-	Bajos, piso y pajar
188	Jaime Bonaterra Pi	Id	34	Bajos y 1 piso
189	José Claparols	Id	30	Bajos, piso y pajar
190	Jaime Bonaterra Pi	Id	36	Bajos y 1 piso
191	Rafael Martí Bech	Id	37	Bajos, piso y pajar
192	Julio Claparols Camps	Id	36	Bajos y 2 pisos
193	Ana Estela Bosch	Id	46	Bajos y 1 piso
194	Sebastian Beya Pous	Id	-	Bajos y 1 piso
195	Julián Bonal Aymar	Id	48	Bajos y 1 piso
196	Francisco Jubiñá Sebat	Id	42	Bajos y 2 pisos
197	Suc. de Juan Pous Lavall	Id	43	Bajos y 1 piso
198	Gracia Camps Granolleras	Id	44	Bajos y 1 piso
199	Friso Bosch Camps	Id	45	Bajos y 1 piso
200	Juan Dalmau Castañer	Id	46	Bajos y 1 piso
201	Hrdos, José Garriga Granolleras	Id	47	Bajos y 1 piso
202	Ignacio Bonal Giralt	Id	-	Bajos y 1 piso
203	Teresa Aymar Bonal	Id	49	Bajos y 1 piso
204	Ignacio Bonal Giralt	Id	50	Bajos y 1 piso
205	Rosa Rigau Martí	Id	52	Bajos y 1 piso
206	Pablo Camps Martí	Id	71	Bajos y 1 piso
207	Dolores Guitart Batlle	Id	53	Bajos y 1 piso
208	Dolores Bech Soler	Hostalets	21	Bajos y 1 piso
209	Isabel Ferrer Trias	Id	17	Bajos y 1 piso
210	Blanca de Manresa Vda. Molar	Manac Bosch	2	Bajos y 2 pisos
211	Ramón Pares Pujolar	Manac "Can	-	Bajos, 2 pisos

		Hotela”		
212	Francisco Batlle Metge	Manac “La Pujada”	-	Bajos, piso y buhardilla
213	Pedro Carreras Vicens	Carretera	-	Bajos
214	Pedro Murrella Sudriá	Id	-	Bajos y 1 piso

EDIFICIS QUE NO VAN REBRE DANYS

Nº de orden	Nombre del propietario	Calle	Nº	Plantas del edificio
1	José Comamala Pujolar	Plaza	-	Bajos y 1 piso
2	Alfonso Casadevall Simón	La Vall	33	Bajos, piso y pajar
3	Baldomero Llensa Rosell	Hostalets	2	Bajos
4	Bartolomé Juanola Blassi	Id	3	Bajos y 2 pisos
5	Concepción Romañach Llorens	Id	1	Bajos y 1 piso
6	Maria Fábrega Pous	Id	4	Bajos y 1 piso
7	Juan Vila Bosch	Id	6	Bajos y 1 piso
8	José Muriscot Carreras	Id	8	Bajos y 2 pisos
9	Francisco Tutau Rovira	Id	5	Bajos y 1 piso
10	Luis de Gomis de Portolá	Id	7	Bajos
11	Juan Casademont Batllori	Id	10	Bajos
12	Enrica Pagés Ferrusola	Id	12	Bajos y 1 piso
13	Enrica Pagés Ferrusola	Id	14	Bajos
14	José Guillamet Casadevall	Id	11	Bajos y 2 pisos
15	José Barris Vergés	Id	15	Bajos y 1 piso
16	Bernardo Traité Llistosella	Id	16	Bajos y 1 piso
17	Pedro Teixidor Ripoll	Id	32	Bajos y 1 piso
18	José de Fis Fortunet	Id	18	
19	Pedro Guillamet Casadevall	Id	19	Bajos y 2 pisos
20	Juan Cabañó Baudins	Id	20	Bajos, piso y pajar
21	Juana Prim Sirvent	Id	22	Bajos y buhardilla
22	Maria Fábregas Pous	Id	23	Bajos y 1 piso
23	Juan Gratacós Pagés	Id	24	Bajos y 1 piso
24	Margarita Teixidor Carbó	Id	25	Bajos y 2 pisos
25	Bartolomé Juanola Blassi	Id	26	Bajos y 1 piso
26	Leoncio Cervera Bosch	Id	27	Bajos y 2 pisos
27	Dolores Puig Marqués	Id	28	Bajos
28	José de Fis Fotunet	Id	29	Bajos y 2 pisos
29	Pedro Cañellas José	Id	30	Bajos y 2 pisos

EDIFICIS EN RUÏNES ABANS DE L'EXPLOSIÓ

Nº de orden	Nombre del Propietario	Calle	Nº
1	Buenaventura Girbas Marqués	S. Sebastián	10
2	Esteban Giralt Martí	Las Llisas	25
3	José Burcet Nicart	La Fuerza	46
4	Martín Masdevall Martí	Id	-
5	José Pous Ribas	S. Quirico	5
6	José Lasplazas Canet	Mas Vidal	-
7	José Batlle Vila	La Vall	7
8	Hrdos. De Miguel Borrás Borrás	Id	-
9	Consuelo Dalmau Simón	Id	16
10	Restituto Jubiñá Bosch	Id	41